

oud LEIDEN NIEUWS

KWARTAALBLAD VAN DE HISTORISCHE VERENIGING OUD LEIDEN

jaargang 7, nummer 1
maart 2019

Lezing ALV

Rembrandt van Rijn, 'De Staalmeesters', 1662 (Rijksmuseum Amsterdam).

Agenda

Woensdag	27 maart 2019	Algemene ledenvergadering en lezing Saskia Kuus, 'Van hetzelfde laken een pak. Kleding op Rembrandts portretten'
Woensdag	17 april 2019	Lezing Lodewijk Kallenberg, 'Leidse professoren en burgemeesters'
Zondag	28 april 2019	Fietstocht door de Bollenstreek
Zondag	28 april 2019	Dirk van Ecklezing, 'Stad en Universiteit'
Zaterdag	18 mei 2019	Dagtocht naar Haastrecht en Gouda
Zondag	2 juni 2019	Wandeling 'Rembrandts Leidse tijd'
Vrijdag	7 juni 2019	Lezing Anneke Boot, 'Het vakonderwijs in Leiden'

Van de voorzitter, <i>Rens Heruer</i>	3
Algemeen jaarverslag 2018	4
Financieel Jaarverslag 2018	14
Agenda	17
Agenda Algemene Ledenvergadering	18
Lezing Saskia Kuus, Van hetzelfde laken een pak. Kleding op Rembrandts portretten	19
Rectificatie <i>Leids Jaarboekje</i> 2018	21
Nieuw bedrijfslid Hoppezak	21
Monumentale kunst van Gunhild Kristensen, <i>Jos Hooghuis</i>	22
Pareltjes uit de geschiedenissen van 'gewone' Leidenaren (4), <i>Cees Meijer</i>	24
Vacature: De Stem van Leiden zoekt een tweede webmaster	27
Lezing Lodewijk Kallenberg, Leidse professoren en burgemeesters	28
Excursies	30
Leeuw, sta jij wel goed?, <i>Piet de Baar</i>	32
Verslag 6de Leidsen salon, <i>Piet de Baar</i>	34
Landschap in Leiden als beschermd erfgoed?, <i>Sophie Visser en Cor Smit</i>	37
Ramses Shaffy's Leidse jaren. Leiden krijgt een blijvende herinnering, <i>Peter van der Geer</i>	39
De tijdverzen van Jan van Hout, <i>Tanneke Schoonheim</i>	41
Dirk van Ecklezing, Stad en Universiteit	44
Boekbesprekingen, <i>Bram van Leeuwen</i>	45
Aangestipt, <i>Bram van Leeuwen</i>	53
Bedrijfsleden	55
Lezing Anneke Boot, Het vakonderwijs in Leiden	56
Colofon	56

Vergadering

Wij zijn inmiddels ruimschoots in het nieuwe jaar. Het bestuur van de HVOL heeft alweer enkele keren bijeen gezeten om plannen te smeden voor de komende tijd. Vaak gaat het daarbij specifiek over het coördineren van alle activiteiten die onder de vleugels van de HVOL plaatsvinden.

Er wordt veel gepraat, maar ook gedaan binnen de commissies en werkgroepen van onze vereniging. De activiteiten beslaan een breed terrein, en zijn ook van het grootste belang. Zij hebben immers betekenis voor de bijna 2500 leden van de HVOL die gebruik maken van de inzet, kennis en kunde van de vele vrijwilligers die ik de harde kern van onze vereniging wil noemen. Die waaier van activiteiten onder het verzamelbegrip 'Leids erfgoed en Leidse geschiedenis' bezorgt zowel de producenten als de consumenten binnen de HVOL menig welbesteed uur en precies daarom willen zovelen lid zijn van onze vereniging.

Deze aanloop is ook bedoeld om u te wijzen op de bij dit nummer ingesloten brief, waarin u opgeroepen wordt om uw contributie voor 2019 te voldoen. Deze is opnieuw gelijk gebleven, maar de opgeheven vinger van de penningmeester heeft ook dit jaar weer tot de bestuurlijke discussie geleid of het tolgeld toch eigenlijk niet wat hoger moet zijn. Wij willen de drempel voor het lidmaatschap zo laag mogelijk houden, om iedereen toegang te bieden, maar wij zouden wel erg blij zijn met een bijdrage die het gevraagde minimum overstijgt van degenen die het kunnen missen. Ik vermoed, dat u die bijdrage ook als welbesteed wilt kenmerken, als u zich realiseert wat u allemaal krijgt voor uw lidmaatschap. Op voorhand treft u dan ook

in vol vertrouwen van onze kant uw nieuwe lidmaatschapskaart van de HVOL aan. En mag ik nog een keer roepen: elk lid is goed voor een nieuw (cadeau)lid van de HVOL!

Ik nodig u ook met veel genoegen uit voor de aanstaande Algemene Ledenvergadering die ook dit jaar weer in de stadhuiselijke Burgerzaal gehouden mag worden. Eigenlijk geen mooier plek voor een ALV, dunkt mij. U treft in dit nummer alle informatie aan die nodig is voor een vlot verloop van de bijeenkomst. Dat alles, opdat er voldoende tijd overblijft voor een interessante lezing en het glaasje na.

Nu het toch over informatie gaat, wijs ik u nog eens op onze bronnen: het *Leids Jaarboekje*, *Oud Leiden Nieuws*, de digitale nieuwsbrief en de website. Ook op de websites van instellingen en particulieren in Leiden en omgeving, zoals www.rijnlandgeschiedenis.nl, Erfgoed Leiden en Omstreken, BplusC is veel historisch interessants te vinden. Een zoektochtje op het net levert vaak een aardige vangst op voor nog meer welbestede uren.

Ik wens u een goede voortzetting van uw Leids-historisch jaar toe en begroet u graag op 27 maart in de Burgerzaal van het stadhuis.

Rens Heruer

Het bestuur van de Historische Vereniging Oud Leiden (HVOL) blikt in zijn jaarverslag traditiegetrouw terug op de vele activiteiten die werden ontplooid. Ook 2018 kan de boeken in als een jaar waarin op tal van fronten aandacht is gevraagd voor de Leidse geschiedenis en behoud van erfgoed in de breedste zin van het woord. Soms was dat met initiatieven in het volle licht en met veel publiciteit omgeven, meestal met inspanningen waarop de schijnwerpers wat minder waren gericht, maar van minstens even groot belang. Bijgaand een overzicht in vogelvlucht, met dank aan de niet aflatende inzet van commissies, werkgroepen en daarmee tientallen vrijwilligers.

Ledenvergadering

De algemene ledenvergadering van de HVOL had plaats op 28 maart 2018 in de tuinzaal van Grandcafé de Burcht in Leiden. Penningmeester Victor Wijnands trad statutair af. Met algemene stemmen werd Marjo Karremans gekozen tot zijn opvolger. Tevens deed een nieuwe kascommissie haar intrede, bestaande uit: A. de Jong, M. Moens en W. Peltenburg. De notulen staan in Oud Leiden Nieuws 2 van 2018 (juni) en op de HVOL-website.

Diesviering

De diesviering – op 3 november 2018 – werd traditiegetrouw gehouden in een volle Hooglandse Kerk. Na het zingen van het Leids Volkslied en een toespraak door voorzitter Rens Heruer, hield Jef Schaeps de lezing 'Het Leids Prentenkabinet, een 200-jarige instelling in de moderne tijd'. Vervolgens presenteerde Rudi van Maanen het 110de *Leids Jaarboekje* en overhandigde hij het eerste exemplaar aan burgemeester Henri Lenferink. Vanwege de jubileumuitgave werden Van Maanen en zijn redactie extra in het zonnetje gezet. Voorts overhandigde Kees van der Laken (Commissie Beeldbank) het eerste exemplaar van de Historische Kalender 2019 aan burgemeester Lenferink. Na het officiële gedeelte presenteerden verschillende commissies,

werkgroepen en bedrijfsleden zich op een kleine 'historische markt'.

Commissie voor de redactie van het Leids Jaarboekje

In 2018 mocht de redactie van het *Leids Jaarboekje* zich opnieuw verheugen in een aanhoudende stroom kopij. Veel kopij had verband met de diverse jubilea die in dit jaar

werden gevierd. Hiertoe behoorden artikelen over 50 jaar LHBTI-emancipatiebeweging in Leiden en over Herman Boerhaave, die 350 jaar geleden geboren was. Daarnaast zijn de diesrede 2017, de kronieken en nog zes artikelen opgenomen. De spreiding in tijd liep van de 9de tot de 20ste eeuw en ook in thematiek was weer zeer gevarieerd.

Commissie Communicatie

Oud Leiden Nieuws

Onder redactie van Bram van Leeuwen en Tanneke Schoonheim verschenen vier goedgevulde reguliere nummers van het kwartaalblad *Oud Leiden Nieuws*. Met aankondigingen en verslagen van lezingen en excursies, boekbesprekingen en andere bijdragen van bestuur, commissies, werkgroepen en individuele leden geeft het blad een mooi overzicht van alle fronten waarop de HVOL actief is.

Digitale nieuwsbrief

Op de eerste dag van elke nieuwe maand verscheen in 2018 de digitale nieuwsbrief. Deze nieuwsbrief werd verstuurd naar het e-mailadres van alle leden die zich daarvoor expliciet hebben opgegeven. De nieuwsbrief is een zelfstandige publicatie naast het kwartaalblad *Oud Leiden Nieuws* en bevat de activiteitenagenda voor de komende twee maanden en vaste rubrieken als een foto uit de Beeldbank, het gevelteken van de maand en een interview van de Stem van Leiden. Daarnaast worden er korte nieuwsberichten in opgenomen over zaken die betrekking hebben op de geschiedenis van Leiden.

Promotie

Een aantal vrijwilligers uit de vereniging houdt zich als promotiecommissie actief bezig met het werven van leden. Bij de meeste HVOL-lezingen

en -symposia waren in 2018 een of meer leden van de commissie aanwezig. Daarnaast was de commissie prominent aanwezig op de Open Monumentendagen in september en bij de diesviering in november. Dit leverde bij elkaar een flink aantal nieuwe leden, cadeauleden en duoleden op. In totaal meldden zich op de verschillende bijeenkomsten ruim honderd nieuwe leden aan.

Een andere activiteit op het gebied van promotie is de verkoop van boeken met ledenkorting. Het beschikbare boekenaanbod is te vinden op de website en wordt ook elke keer in de digitale nieuwsbrief vermeld. Vele leden maakten van de gelegenheid gebruik om oude en nieuwe boeken op het gebied van de geschiedenis van Leiden met korting aan hun collectie toe te voegen.

Website

Steeds meer commissies en werkgroepen zijn actief met het beheren van hun deel van de website. Zo wordt de HVOL-website een steeds waardevollere bron van kennis met betrekking tot de geschiedenis van Leiden en omstreken. Dat dit ook zo ervaren wordt, blijkt uit de bezoekersaantallen op de website: zo'n 3.000 per maand.

Sociale media

Op de socialemediakanalen was ook dit jaar weer een flinke groei te zien: de HVOL-Facebookpagina telt bijna 850 volgers, op Twitter wordt de vereniging door bijna 2250 mensen gevolgd. Een stijging van respectievelijk 15 en 12 procent. Het was dit jaar lastiger om de kalender met historische feitjes consequent te blijven plaatsen. Vanwege de auteursrechtenkwestie bij Erfgoed Leiden en Omstreken (ELO) waren alle beelden op de website van ELO (onze bron voor het beeldmateriaal) voor het publiek 'op zwart' gezet. Er wordt hard gewerkt aan het

uitzoeken van rechten van beeldmateriaal en langzamerhand komt er weer materiaal beschikbaar. In tegenstelling tot veel andere Facebookpagina's bleef het bereik en de interactie op de HVOL-pagina onverminderd hoog. Geschiedenis leeft in Leiden.

Minibieb

In april werd de eerste Oud Leiden-minibieb onthuld op de Jan van Houtkade. Dit prachtige roodwitte exemplaar werd gemaakt door trouwe HVOL-vrijwilliger en oud-bestuurslid Rutger Veldhuyzen van Zanten. In de minibieb zijn oude jaargangen van het *Leids Jaarboekje* en de jaarboeken van de voormalige Dirk van Eckstichting te vinden, evenals boeken over Leidse (historische) onderwerpen. Deze kunnen gratis geleend of geruild worden. Vanwege het succes van deze minibieb – vrijwel iedere dag worden er wel boeken geleend of ingeleverd – werd in november de tweede minibieb geplaatst aan de Lammenschansweg. Deze kwam tot stand door een leuke samenwerking met Visie-R. Aangezien het de duizendste minibieb was die door dit reïntegratiebedrijf werd gebouwd, kwam wethouder Marleen Damen deze onder grote belangstelling onthullen.

Rutger Veldhuyzen van Zanten bij de eerste historische minibibliotheek in Leiden (foto: René Vet).

Commissie Historisch Karakter van de Stad

Op initiatief van de Commissie Historisch Karakter van de Stad is in het kader van het Programma Binnenstad in 2018 het project 'Opschoning van het Leidse water' van start gegaan, uitgevoerd door de HVOL, het Waterambacht Leiden en de gemeente. Door bewustwording, duidelijker regelgeving en daarop gebaseerde striktere handhaving wordt getracht de 'verrommeling' op het water en de walkanten tegen te gaan om zo 'de schoonheid van het Leidse water' beter tot haar recht te laten komen. Die schoonheid van het Leidse water was ook de titel van een door de drie betrokken partijen georganiseerde fotowedstrijd, die vele fraaie resultaten opleverde. Het is duidelijk geworden dat de opschoning van het Leidse water een zaak van langere adem is – een meerjarenproject –, maar de inspanning meer dan waard in een stad waarin het water een zo essentiële rol speelt in de historische en actuele beleving.

Vanuit de commissie is meegedacht in diverse projecten, waaronder de herinrichting van het maaiveld van de Garenmarkt, nadat de ondergrondse parkeergarage zal zijn voltooid (met als eindresultaat een mooi stadsparkje zonder parkeerplekken voor auto's); de herinrichting van de Kaasmarkt (waar minder schot in zit, onder andere door een controverse over parkeren op maaiveldniveau); de herstructurering van het Witte Singel Doelen complex (waar de HVOL zich vooral richt op een goede stedenbouwkundige en architectonische inpassing van nieuwbouw in de historische omgeving); de herinrichting van het Blekerspark (op advies van de HVOL versoberd) en de herinrichting van het Ankerpark (nog doende, het historisch onverantwoorde doortrekken van de Zuidsingel naar de Zijlsingel is op HVOL-aandringen geschrapt). De situatie m.b.t. het Morspoortplein (op een plateau geplaatst,

met trapje) blijft hoog op de agenda staan van bestuur en commissie. Gesprekken daarover hebben nog niet tot een uit historisch oogpunt acceptabel resultaat geleid.

De Raad van State heeft de vergunning voor een megaterras van Annie's vernietigd en het nieuwe bestemmingplan van de gemeente waarin het nieuwe terras reeds was opgenomen op dat punt geschorst. Het wachten is op de bodemprocedure bij de Raad van State met betrekking tot het bestemmingsplan.

De commissie verdiept zich in de problematiek rond de invoering van de Omgevingswet en de daaraan gekoppelde Omgevingsvisie en Omgevingsplan, die van grote invloed kunnen zijn op de verdere ontwikkeling van Leiden. Het project 'Leiden 2040' lijkt daarin een substantiële rol te spelen. Bestuur en commissie denken en spreken mee waar dat mogelijk en dienstig is.

De winnende foto van de wedstrijd 'De schoonheid van het Leidse water' (foto: Anja du Mortier).

Commissie Niet-beschermd erfgoed

De meeste aandacht van de Commissie Niet-beschermd erfgoed ging in 2019 uit naar de wederopbouwwijk Leiden Zuidwest. Min of meer begonnen als een experiment om systematisch per wijk na te gaan welke

objecten vanuit cultureel erfgoed (een betere) bescherming verdienen, leidde dat in de loop van 2018 tot het voorstel van de HVOL aan B&W van Leiden om zes objecten in Zuidwest te beschermen in de vorm van een gemeentelijk monument. In twee gevallen ging het om een stedenbouwkundige situatie: twee buurten die gekenmerkt worden door zogeheten stempels. Dat is een ruimtelijke configuratie van bouwblokken die precies eender één of meer keren wordt herhaald. Typerend voor de opbouw van wijken na de oorlog. Helaas bleek dat bij de aantasting van de stempels van Haagwegkwartier Zuid al zo'n voortgang te zijn gemaakt met een sloop/nieuwbouwplan dat het verzoek van de HVOL voor dit onderdeel te laat kwam. Dit project loopt zeker nog tot in 2019 door.

Een tweede activiteit is het maken van een langere lijst van te beschermen objecten in Leiden, toegespitst op de vooroorlogse sociale woningbouw. Na de moeite die het kostte om de centrale blokken van de Oude Kooi tot gemeentelijk monument te promoveren, leek het de commissie dienstig om niet per incident te reageren als het vijf voor twaalf is, maar dat voor te zijn door al op voorhand complexen die dat verdienen een beschermde status te geven. De commissie hoopt in de loop van 2019 te komen tot een beargumenteerd voorstel.

Nu woningcorporatie De Sleutels plannen ontwikkelt om de centrale blokken van de Oude Kooi zodanig te renoveren dat recht wordt gedaan aan de beschermde status, is de HVOL volop betrokken in het overleg rond die planvorming. Er wordt samengewerkt met de Stichting Behoud De Kooi, Heemschut en het Cuijpersgenootschap. De leden van de commissie zijn mee geweest op een excursie van goed vergelijkbare en in uitvoering zijnde projecten in Amsterdam en Haarlem.

In samenwerking met de Werkgroep Monumentale kunst van de wederopbouwperiode is het initiatief genomen het oude Belastingkantoor (Stationsplein 107) tot gemeentelijk monument te verklaren, mede vanwege een uniek kunstwerk in het trapportaal. Dit is in eerste aanleg niet gelukt.

Stationsplein 107, kunstwerken bedreigd door sloop (foto: Jos Hooghuis).

Werkgroep Monumentale kunst van de wederopbouwperiode

Het jaar 2018 was van bijzondere betekenis voor de monumentale kunst uit de wederopbouwperiode in Leiden. In februari sprak het college van B&W zich uit over het belang van deze kunst. Het college besloot dat voor monumentale kunst in gemeentelijk eigendom in geval van bedreiging een haalbaarheidsonderzoek naar mogelijke herplaatsing zal plaatsvinden. Dit was het sluitstuk van een proces dat was begonnen met de overdracht door de werkgroep van haar inventarisatie van monumentale kunst aan de gemeente. Vervolgens liet de gemeente nader onderzoek verrichten naar de nog aanwezige kunst in niet-beschermde gebouwen. Bij de waardestelling die hierna volgde, heeft

de gemeente de werkgroep betrokken. De werkgroep zal de implementatie van het besluit van B&W nauwlettend volgen.

In het afgelopen jaar kwam de werkgroep tot een verdere afronding van haar inventarisatie en de verwerking van de verzamelde gegevens. Na afloop van de algemene ledenvergadering van de HVOL op 28 maart heeft de werkgroep een presentatie gegeven. Verder zijn er vorderingen gemaakt met het plaatsen van de inventarisatiegegevens op de HVOL-website. Elk kwartaal leverde de werkgroep een bijdrage aan *Oud Leiden Nieuws*.

De aandacht van de werkgroep richtte zich verder op kunstwerken in panden die bedreigd werden of worden, zoals Boerhaavelaan 44, Ter Haarkade 1 en Bizetpad 1-3. Bijzondere aandacht is er voor het behoud van de glas-in-betongevvel van Jan Menno Meine Jansen in Stationsplein 107, dat beschouwd mag worden als een van de topwerken van monumentale kunst in Leiden. Ook voor de opgeslagen monumentale kunst heeft de werkgroep belangstelling met het oog op mogelijke herplaatsing.

Commissie Dirk van Eck

In de Lokhorstkerk werd op 13 mei onder grote belangstelling de jaarlijkse Dirk van Ecklezing gehouden. Spreker was commissielid Cor Smit, die in *Van verzorgingsstad tot verzorgingsstaat naar verzorgingsstad* de zorg voor de minst welvarende inwoners van de stad behandelde. Dat beperkte zich niet tot lang vervlogen tijden. Vooral de naoorlogse sociale zorg door de landelijke overheid – en nu weer grotendeels de gemeente – werd uitvoerig besproken.

In 2018 werden drie zogeheten Leidse salons gehouden. Op 21 januari gaf Jori Zijlmans een inleiding over de nieuwe inrichting van De Lakenhal en wat daar na de heropening aan sociaaleconomische zaken te zien zal zijn. Op 18 maart vond er een salon over Oral History plaats,

Ariadne Schmidt, hoogleraar Leidse stadsgeschiedenis.

met een inleiding van Jan Laurier over zijn ervaringen en ideeën. En op 16 september gaf Ariadne Schmidt, de hoogleraar (Leidse) stadsgeschiedenis, een inkijkje in haar plannen op sociaal-economisch gebied. De voorbereidingen voor de eerste salon

op 20 januari 2019 werden in 2018 afgerond. Van alle salons werd verslag gedaan in *Oud Leiden Nieuws*.

Vrijwel het hele jaar bleef de situatie rond de website onveranderd, waardoor bijvoorbeeld de gedigitaliseerde jaarboeken niet raadpleegbaar waren. In december is er actie genomen om een aantal zaken aan te pakken. Door deze perikelen werden er dit jaar geen nieuwe bestanden op de website geplaatst. Dezelfde problematiek speelde voor de Commissie Jan van Hout.

In het afgelopen jaar kwam er geen enkele vraag of suggestie in het kader van de 'witte vlekken' binnen, wat verontrustend is. Er zou immers genoeg belangstelling voor het verleden van Leiden op sociaaleconomisch gebied moeten zijn. Kees Walle beëindigde zijn lidmaatschap. Hij was onder meer secretaris en organisator van de salons. Bart van der Steen en Gerard Telkamp werden als nieuwe commissieleden aangesteld.

Commissie Jan van Hout

De Commissie Jan van Hout heeft ook in 2018 weer de traditionele activiteiten ontplooid. Zo verzorgde Tanneke Schoonheim op 12 december 2018 onder grote belangstelling de Jan van Houtlezing. Zij vroeg aandacht voor het literaire werk van Jan van Hout. De leden van de commissie bevestigden die middag aan

de plaquette van Jan van Hout in de Pieterskerk een witte en een rode roos. Op 12 december 2019 is het de 410de sterfdag van Jan van Hout. De commissie zal hier gepaste aandacht aan besteden.

De commissie heeft zich in 2018 bezonnen op haar toekomst. De conclusie is dat er een revitalisering van de werkzaamheden moet komen. Wim Bleije zal zowel zijn bestuursfunctie van de HVOL als het voorzitterschap van de Commissie Jan van Hout eind maart 2019 tijdens de ledenvergadering beëindigen. Jan de Vetten volgt hem als voorzitter van 'Jan van Hout' op. Cootje van Doorn en Louise Tromp hebben aangegeven niet als commissielid verder te gaan, maar waar mogelijk wel hand- en spandiensten te blijven verrichten.

Commissie Beeldbank

Het jaar 2018 heeft voor de Beeldbank vooral in het teken gestaan van de auteursrechten van de op de website gepubliceerde foto's. Op 4 april deed de Rechtbank Den Haag uitspraak in een tegen Erfgoed Leiden en Omgeving (ELO) aangespannen rechtszaak wegens de inbreuk op auteursrechten. In deze uitspraak werd ELO veroordeeld tot het betalen van een schadevergoeding voor het zonder toestemming van de maker/uitgever publiceren van prentbriefkaarten op haar website. Hiertegen is ELO in beroep gegaan, maar uit voorzorg werden alle afbeeldingen op de Beeldbank geblokkeerd totdat het auteursrecht kon worden vastgesteld. Als gevolg van de samenwerking met ELO werden daardoor ook alle afbeeldingen op de HVOL-website geblokkeerd. Vrijwilligers van de Beeldbank zijn aan de slag gegaan om auteursrechten van de beelden in de diverse collecties vast te stellen en in een database vast te leggen. Daartoe werd professionele ondersteuning ingeroepen. Een klein gedeelte

van de collecties is inmiddels weer vrijgegeven. Het gehele archief met beeldmateriaal van de Beeldbank is omgepakt in zuurvrij materiaal en geconditioneerd opgeslagen bij ELO. De Beeldbank ontving in 2018 negen nieuwe collecties met foto's van particulieren. Deze collecties worden gescand, bewerkt en beschreven. Door de perikelen rondom het auteursrecht heeft de aanpak van de digitalisering van de Holvastcollectie op een laag pitje gestaan. Wel is er met een externe partij een werkplan voor een pilot opgesteld en werd de interesse hiervoor bij de vrijwilligers gepeild. De pilot start begin 2019. In november heeft de Beeldbank de Leiden-

LEIDEN-KALENDER 2019

Uitgave van de Historische Vereniging Oud Leiden

kalender 2019, met als onderwerp 'Veranderend straatbeeld', gepresenteerd tijdens de dies.

Op 2 mei werd een bijeenkomst voor alle Beeldbankvrijwilligers georganiseerd. Tijdens deze bijeenkomst gaf Jan Tolboom een presentatie over fotografen in Leiden.

De commissie telt thans dertig vrijwilligers die zich bezighouden met het selecteren, scannen, bewerken en beschrijven van beelden, maar ook met (genealogisch) onderzoek naar de auteurs van beeldmateriaal.

Werkgroep Stem van Leiden

De levensverhalen van de 'gewone Leidenaar' worden vastgelegd door De Stem van Leiden. De werkgroep werkte ook in 2018 samen met de vakgroep geschiedenis van de Leidse universiteit en met Erfgoed Leiden en Omstreken (ELO). In het verslagjaar mocht de werkgroep acht nieuwe vrijwilligers verwelkomen, zodat er nu 32 vrijwilligers actief zijn. Het grootste deel neemt in duoverband interviews af. Anderen maken samenvattingen, kijken interviews na en verzorgen de content voor De Stem van Leiden op de website van ELO.

Er zijn inmiddels tachtig interviews afgenomen, de meeste hiervan zijn ook getranscribeerd en samengevat. 54 daarvan staan nu op de ELO-website. Een aantal leden woonde een leerzaam symposium over oral history bij van het Veteraneninstituut in Bronbeek, met boeiende lezingen van grote namen op dit gebied, zoals Selma Leydesdorff. Ook was de Stem van Leiden uiteraard vertegenwoordigd op de Leidse Salon over oral history, die georganiseerd werd door de Commissie Dirk van Eck.

De vrijwilligers van de Stem van Leiden willen ook andere doelgroepen aanboren: zoals mensen die in een woonwagenkamp wonen, de eerste Leidse gastarbeiders en andere niet-Nederlandse respondenten in Leiden.

Een mooi resultaat van de inspanningen van de werkgroep is dat er een Amerikaanse schrijfster met de interviews op de website aan de slag is gegaan om een boek te schrijven over de oorlogservaringen van Nederlanders in de Tweede Wereldoorlog. Haar insteek is het feit dat veel Amerikanen denken dat deze pas is begonnen met D-day.

Werkgroep Geveltekens

In 2018 verrichtte de Werkgroep Geveltekens de nodige inspanningen voor het overzetten van gegevens naar een nieuwe opslagomgeving. Er werden veel verhalen aan de website toegevoegd of opgewaardeerd. Steeds meer bezoekers vonden de pagina's en reageerden op de aangeboden informatie. Ook ging de werkgroep verder met het inventariseren, documenteren en ontsluiten van snijramen in de stad.

In april bracht Jan Willem Bruins de naam 'De Heesterboom' opnieuw aan op het molenhuis van de houtzaagmolen De Heesterboom aan de Haagweg. Dit project werd aangedragen en begeleid door werkgroep lid Dik Kompier. Deze actie werd financieel mogelijk gemaakt door STIEL, Noordman Hout, Stichting de Heesterboom en de HVOL. De onthulling vond plaats op zondag 8 juli.

Het door Dirk Geirnaert aangedragen project om de leesbaarheid van de gedenksteen aan de St Jeroensbrug (een tijdvers van de hand van stadssecretaris Jan van Hout) te vergroten door de letters in te kleuren, bleek helaas vooralsnog te kostbaar om te realiseren. Er wordt nog gezocht naar aanvullende financiering hiervoor. De werkgroep heeft opnieuw bij de gemeente aandacht gevraagd voor het aanwijzen van een geschikte locatie voor een weesstenenmuur, waarin door omstandigheden overgebleven geveltekens herplaatst kunnen worden. Helaas is er op dit onderwerp geen voortgang

Het gevelteken op houtzaagmolen De Heesterboom (foto: Dik Kompier).

geboekt. Ook kwam er nog geen reactie van de gemeente Leiden op het verzoek om tijdig over sloopplannen van gebouwen met geveltekens geïnformeerd te worden. De werkgroep is uiteraard alert op geveltekens in te slopen panden. De steen in de school aan het Ballonpad is door tussenkomst van de werkgroep door De Lakenhal verworven en wordt op kosten van het museum uit de gevel genomen. Voor de stenen uit het oude postkantoor aan de Schipholweg gaat eigenaar Du Prie een herbestemming zoeken. Samen met de werkgroep Monumentale kunst van de wederopbouw volgt de werkgroep de sloopplannen voor het gebouw van Monuta/ Van der Luit aan de Willem de Zwijgerlaan om tijdig actie te kunnen ondernemen als de situatie daarom vraagt.

De werkgroep Geveltekens heeft in de verslagperiode afscheid genomen van Hans de Sterke. Als dank voor zijn inzet heeft het bestuur hem het lakenloodje toegekend.

Commissie Excursies

In 2018 werden de volgende excursies georganiseerd:

- 14 april: een combinatie van een literaire wandeling en een bezoek aan de Bibliotheca Thysiana met medewerking van prof. Paul Hoftijzer en dr. Esther Mourits.
- 13 mei: fietstocht naar Zoeterwoude en Zoetermeer met bezoek aan historische boerderijen en het volgen van het spoor van de geuzen aan de vooravond van het ontzet van Leiden. Met medewerking van Jan van Gent van de Historische Vereniging Oud Zoeterwoude.
- 2 juni: bustocht naar Naarden en Muiden met een bezoek aan het Vestingmuseum in Naarden en het Muiderslot.
- 22 september: bustocht naar Den Bosch met een stadswandeling, een tocht over de Dieze en een bezoek aan de Sint Jan.
- 7 oktober: boottocht door Leiden met als thema de geschiedenis van de Leidse bruggen, en vooraf een presentatie over het onderzoek naar de historische kleuren van de bruggen met medewerking van Cas Nagtzaam (ELO) en Piet de Baar (HVOL).

Er was weer veel animo om deel te nemen aan de excursies. De excursies Thysiana en Bruggentocht waren bijvoorbeeld al snel overtekend. De commissie overweegt om deze excursies te herhalen.

Ingrid Engel (penningmeester) heeft eind 2018 afscheid genomen van de commissie. Haar taak wordt overgenomen door Wim Dool.

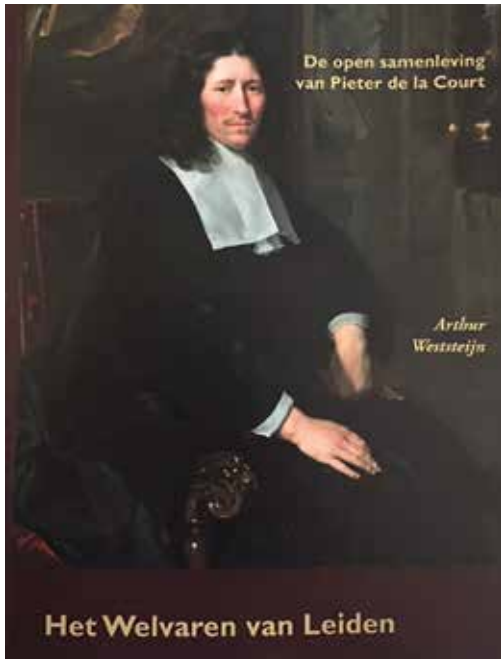
Commissie Lezingen

De HVOL organiseerde in 2018 de volgende lezingen:

- Woensdag 14 februari: Lokhorstkerk, Jan Tolboom, *Leidse fotografen*.
- Woensdag 28 maart: Grandcafé de Burcht

(Algemene Ledenvergadering) Jos Hooghuis, *Monumentale kunst in Leiden: verborgen schatten*.

- Woensdag 11 april: Grandcafé de Burcht, Esther Mourits, *Een kamer gevuld met de mooiste boeken – een lezing over de Bibliotheca Thysiana*.
- Zondag 13 mei: Lokhorstkerk (Dirk van Ecklezing) Cor Smit, *Van verzorgingsstad naar verzorgingsstaat naar verzorgingsstad?*
- Woensdag 27 juni: Speeltuin Zuiderkwartier, John van Haasteren, Cor Smit, Leon Kloos, *De Leidse speeltuinen – verleden, heden en toekomst*. In samenwerking met Speeltuin Zuiderkwartier en de Leidse Bond van Speeltuinverenigingen.
- Vrijdag 7 september: Rijksmuseum van Oudheden (Open Monumentendagenlezing), Claudia Thunnissen, *Een reis langs de Romeinse rijksgrens vanuit Matilo*.
- Zondag 16 september: Grandcafé de Burcht, Symposium *De Leidse architecten van der Laan*, Michel Remery pr., *De Leidse architecten Van der Laan zochten naar de sleutel tot schoonheid*, met coreferaten van Ingrid Moerman en Boudewijn Veldman en een slotwoord door burgemeester Henri Lenferink. In samenwerking met de gemeente Leiden.
- Weekend van de Leidse geschiedenis:
 - Donderdag 1 november, Academieggebouw (P.J. Blokleding) Ruurd Halbertsma, *Een brandpunt van geleerdheid, over het ontstaan van het RMO*.
 - Vrijdag 2 november, Rijksmuseum Boerhaave, *Leidse collecties*, vierde Symposium van de Commissie Leidse Symposia (Stichting Historisch Leiden en HVOL), onder leiding van Dick de Boer met als sprekers Bart Grob, Chrystel Brandenburgh, Davey Verhoeven, Johannes Müller, André Bouwman en Gillian Vogelsang-Eastwood.

Ter gelegenheid van het Pieter de la Courtsymposium verscheen er ook een boekje.

- Zaterdag 3 november, Hooglandse kerk (dieslezing), Jef Schaeps, *Het Leidse Prentenkabinet, een 200-jarige instelling in de moderne tijd*.
- Vrijdag 23 november: Marekerk (Pieter de la Courtlezing, georganiseerd door de gemeente Leiden en de Faculteit Sociale Wetenschappen van de Universiteit Leiden, met medewerking van de HVOL en ELO), Arthur Weststeijn, *Het welvaren van Leiden: de open samenleving van Pieter de la Court* met coreferaten van Ariadne Schmidt (*Diversiteit en inclusiviteit in de Leidse samenleving*), Marishka Neekilappillai (*Open wereldhandel, globalisering en ondernemerschap*) en Ruud Koole (*Democratische processen, toegankelijkheid en betrokkenheid*) en een slotwoord door burgemeester Henri Lenferink.

- Woensdag 12 december: Lokhorstkerk (Jan van Houtlezing), Tanneke Schoonheim, *Jan van Hout als dichter en schrijver*.

In 2018 is Marijke Tolsma als lid toegetreden tot de commissie.

Archief

Door het ontbreken van een eigen onderkomen bevindt het archief van de HVOL zich op diverse plaatsen in de stad (veelal bij leden van het bestuur, commissies en werkgroepen, maar bijvoorbeeld ook bij Erfgoed Leiden en Omstreken en Museum De Lakenhal). Het afgelopen jaar is een begin gemaakt met een hernieuwde inventarisatie. Anders gezegd: wat bevindt zich waar, zijn er hiaten en welke stukken verdienen het om (ook digitaal) bewaard te worden. In 2019 krijgt deze omvangrijke taak een vervolg.

Vertegenwoordigingen

- De voorzitter van HVOL is qualitate qua voorzitter van de Stichting Historisch Leiden (SHL). Deze stichting is medeorganisator van het jaarlijkse Weekend van de Leidse geschiedenis.
- Een paar keer per jaar is er overleg tussen de wethouder(s) en ambtenaren van de sector cultuur van de gemeente Leiden enerzijds en verenigingen en stichtingen die lid zijn van de Erfgoedkoepel anderzijds. De HVOL en de gemeente zijn wisselend voorzitter van dit overleg, waarin erfgoedzaken aan de orde komen. De HVOL wordt hierin vertegenwoordigd door voorzitter Rens Heruer en vicevoorzitter Gerard Kramer.
- Leen Barendregt vertegenwoordigt de HVOL in het bestuur van de Molen De Put.

Bestuur, commissies en werkgroepen

De volledige namenlijst is te vinden in het *Leids Jaarboekje* en op de website van de HVOL.

Balans per 31 december 2018

(na resultaat bestemming)

	2018 €	2017 €
ACTIVA		
Materiele vaste activa	8.103	9.256
Vlottende activa		
Voorraad promotie-materiaal	3.325	4.254
Vorderingen en vooruitbetaalde kosten	2.077	31.739
Liquide middelen	348.310	332.202
Totaal activa	361.815	377.451
PASSIVA		
Verenigingsvermogen		
Vermogen op 1 januari	321.928	271.455
Uitkomst boekjaar	-11.499	50.473
Dotatie bestemmingsreserve	-260.000	
Totaal vrij besteedbaar vermogen	50.429	321.928
Bestemmingsreserves	260.000	
Fondsen op naam	10.504	9.754
Totaal vermogen	320.933	331.682
Voorzieningen		
Voorziening Subsidies	2.000	3.000
Voorziening Jubileum	–	7.380
Voorziening Leden voor het leven	4.225	3.475
Totaal voorzieningen	6.225	13.855
Kortlopende schulden		
Rekening couranten activiteiten	28.019	28.712
Nog te betalen kosten	6.638	3.202
Totaal kortlopende schulden	34.657	31.914
Totaal passiva	361.815	377.451

	Begroting 2018	Realisatie 2018	Realisatie 2017
Staat van baten en lasten over 2018			
Opbrengsten			
Contributies	46.000	43.960	44.506
Bedrijfslidmaatschappen	7.000	7.500	6.500
Overige opbrengsten verkoop boeken ed	–	657	3.633
Totaal opbrengsten vereniging	53.000	52.117	54.639
Legaten en schenkingen	–	179	68.797
Totaal opbrengsten	53.000	52.296	123.436
Totaal financiële baten en laten	150	–	–
Totaal inkomsten	53.150	52.296	123.436
Lasten			
Verenigingsactiviteiten			
<i>Leids jaarboekje</i>	17.000	19.710	16.691
Mededelingenblad	16.500	20.533	23.565
Kosten lezingen	3.900	2.365	3.778
Kosten excursies	1.500	1.741	1.686
Dies lezing	6.250	7.807	10.197
VIP vrijwilligersbijeenkomst	900	918	875
Kosten Beeldbank	900	2.276	815
Werkgroep De Stem van Leiden	150	675	263
Commissie Historisch karakter	150	–	337
Bedrijfsleden	450	–	1.106
Oud Leidenprijzen	–	–	520
Diverse uitgaven	–	730	–
Totaal lasten verenigingsactiviteiten	47.700	56.755	59.833
Lasten bestuur vereniging			
Ledenadministratie	1.650	852	1.742
Communicatiekosten	300	1.559	473
Werving en promotie	500	1.401	910
Secretariaatskosten	500	356	567
Afschrijving materiële vaste activa	4.000	5.037	4.340
Mutatie jubileumvoorziening	1.000	-7.380	4.000
Bestuurkosten algemeen	750	4.145	458
Bijdragen andere verenigingen	200	800	200
Totaal lasten bestuur vereniging	8.900	6.770	12.690
Financiële lasten	–	270	440
Totaal Lasten	56.600	63.795	72.963
Financiële baten en lasten			
Baten	800	487	1.602
Lasten	650	757	2.042
Totaal financiële baten en lasten	150	-270	-440
Tekort boekjaar (resultaat)	-3.450	-11.499	50.473

	Begroting 2019	Begroting 2018	Realisatie 2018
Begroting 2019			
Opbrengsten			
Contributies	45.000	46.000	43.960
Bedrijfslidmaatschappen	8.500	7.000	7.500
Overige opbrengsten verkoop boeken ed	2.200	–	657
Totaal opbrengsten vereniging	55.700	53.000	52.117
Legaten en schenkingen		–	179
Totalen opbrengsten	55.700	53.000	52.296
Totaal financiële baten en laten		150	–
Totaal inkomsten	<u>55.700</u>	<u>53.150</u>	<u>52.296</u>
Lasten			
Verenigingsactiviteiten			
<i>Leids jaarboekje</i>	17.000	17.000	19.710
Mededelingenblad	16.000	16.500	20.533
Kosten lezingen	2.900	3.900	2.365
Kosten excursies	1.500	1.500	1.741
Dies lezing	6.500	6.250	7.807
VIP vrijwilligersbijeenkomst	900	900	918
Kosten Beeldbank	1.300	900	2.276
Werkgroep De Stem van Leiden	150	150	675
Commissie Historisch karakter		150	–
Bedrijfsleden		450	–
Diverse uitgaven		–	730
Totaal lasten verenigingsactiviteiten	<u>46.250</u>	<u>47.700</u>	<u>56.755</u>
Lasten bestuur vereniging			
Ledenadministratie	1.700	1.650	852
Communicatiekosten	300	300	1.559
Werving en promotie	700	500	1.401
Secretariaatskosten	500	500	356
Afschrijving materiële vaste activa	5.000	4.000	5.037
Mutatie jubileumvoorziening	–	1.000	-7.380
Bestuurkosten algemeen	750	750	4.145
Bijdragen andere verenigingen	200	200	800
Totaal lasten bestuur vereniging	9.150	8.900	6.770
Financiële lasten	300	–	270
Totaal Lasten	<u>55.700</u>	<u>56.600</u>	<u>63.795</u>
Financiële baten en lasten			
Baten	500	800	487
Lasten	800	650	757
Totaal financiële baten en lasten	-300	150	-270
Tekort boekjaar (resultaat)	–	-3.450	-11.499

Woensdag 27 maart 2019

Algemene Ledenvergadering Historische Vereniging Oud Leiden.

Plaats: Burgerzaal stadhuis, ingang Breestraat.

Aanvang 19.30 uur, inloop vanaf 19.00 uur.

Zie ook pagina 18.

Lezing Saskia Kuus, 'Van hetzelfde laken een pak. Kleding op Rembrandts portretten'.

Aanvang na afloop van algemene ledenvergadering HVOL.

Zie ook pagina 19.

Toegang alleen voor leden HVOL op vertoon van lidmaatschapskaart.

Rembrandt van Rijn, portretten van Marten Soolmans (1613-1641) en Oopjen Coppit (1611-1689), 1634 (Rijksmuseum/Musée du Louvre).

Woensdag 17 april 2019

HVOL-lezing Lodewijk Kallenberg, 'Leidse professoren en burgemeesters'.

Plaats: Aula Stedelijk Gymnasium, Fruinlaan 15.

Zie ook pagina 28.

Zondag 28 april 2019

HVOL-fietstocht door de Bollenstreek.

Zie ook pagina 30.

Zondag 28 april 2019

Dirk van Ecklezing 'Stad en Universiteit'.

Plaats: nader bekend te maken.

Aanvang: 14.00 uur, inloop vanaf 13.30 uur.

Zie ook pagina 44.

Tot en met zondag 12 mei 2019

Tentoonstelling 'Minerva's metamorfosen, de geschiedenis van de Universiteit Leiden'.

Plaats: Universiteitsbibliotheek, Witte Singel.

Tot en met zondag 12 mei 2019

Tentoonstelling '444 jaar Stad en Universiteit'.

Plaats: Hal van het Stadhuis, ingang Stadhuisplein.

Zaterdag 18 mei 2019

HVOL-dagtocht naar Haastrecht en Gouda.

Zie ook pagina 30.

Zondag 2 juni 2019

HVOL-wandeling 'Rembrandts Leidse tijd'.

Zie ook pagina 31.

Vrijdag 7 juni 2019

HVOL-lezing Anneke Boot, 'Het vakonderwijs in Leiden'.

Plaats: Leids Volkshuis, Apothekersdijk 33a.

Aanvang: 20.00 uur, inloop vanaf 19.30 uur.

Zie ook pagina 56

Algemene Ledenvergadering Historische Vereniging Oud Leiden

DATUM: WOENSDAG 27 MAART 2019

LOCATIE: BURGERZAAL VAN HET STADHUIS (INGANG BREESTRAAT)

AANVANG: 19.30 UUR (INLOOP VANAF 19.00 UUR)

1. Opening door voorzitter Rens Heruer
2. Ingekomen stukken en mededelingen
3. Notulen ledenvergadering 28 maart 2018 (zie *Oud Leiden Nieuws* 2018-2 (juni) of de website)
4. Nieuwe versie Huishoudelijk Reglement, met onder meer wijziging aangaande de zittingstermijn van voorzitters van werkgroepen en commissies (inclusief de kascommissie) en de aanpassing van de termijnstelling voor het voordragen van kandidaten bij bestuursfuncties. De conceptversie van het nieuwe Huishoudelijk Reglement staat op de website.
5. Jaarverslag 2018 (zie p. 4)
6. Financiële jaarstukken (zie p. 14); verslag van penningmeester en kascommissie, decharge bestuur; benoeming nieuwe kascommissie (staande de vergadering)
7. Bestuurszaken met onder andere de benoeming van een nieuw bestuurslid nu Wim Bleije niet beschikbaar is voor een tweede termijn. Op de beoogde benoeming is de profielschets van toepassing die eerder in dit blad en op de website is verschenen. Het bestuur is voornemens Jan de Vetten voor te dragen, maar wijst op het gestelde in het Huishoudelijk Reglement art. 3 lid 1, waardoor kandidaten schriftelijk bij de secretaris kunnen worden voorgedragen. Tevens is de herbenoeming van bestuurslid Adriaan Brandenburg aan de orde. Ook hier is art. 3 lid 1 van toepassing.
8. Wat verder ter tafel komt
9. Rondvraag
10. Sluiting, gevolgd door de lezing Van hetzelfde laken een pak; Kleding op Rembrandts portretten van Saskia Kuus (zie p. 19)

De ledenvergadering en aansluitende lezing zijn alleen toegankelijk voor leden. Na afloop van de lezing is er tot 22.00 uur gelegenheid om na te praten onder het genot van een drankje.

Van hetzelfde laken een pak. *Kleding op Rembrandts portretten*

DOOR SASKIA KUUS

WOENSDAG 27 MAART 2019, NA DE ALV, BURGERZAAL, STADHUIS

Op het eerste gezicht lijkt alle kleding op 17de-eeuwse portretten op elkaar: donkere kostuums met witte kragen. Maar wie iets beter kijkt, ziet de grote verscheidenheid in kleding en modes die elkaar in snel tempo opvolgen. Rembrandt van Rijn (1606-1669) vestigde zich in 1631 vanuit de lakenstad Leiden definitief in Amsterdam. Op de talloze portretten die Rembrandt maakte van dominees, geleerden, kooplieden en rijke regenten is de ontwikkeling van de mode uit het midden van de Gouden Eeuw goed te volgen.

Rembrandt van Rijn, portretten van Marten Soolmans (1613-1641) en Oopjen Coppit (1611-1689), 1634 (Rijksmuseum/ Musée du Louvre).

Rembrandt van Rijn, De waardijns van het Amsterdamse lakenbereidersgilde, bekend als 'De Staalmeesters', 1662 (Rijksmuseum Amsterdam).

De levensgrote portretten van het echtpaar Marten Soolmans en Oopjen Coppit uit 1634 zijn door de recente gezamenlijke aankoop door Nederland en Frankrijk zeer veel in de publiciteit geweest. Bijna iedereen kent de grote lintrozetten op de schoenen van Marten. Hoe extravagant waren deze rozetten en was dit echtpaar echt volgens de allernieuwste mode gekleed? Door de portretten van Rembrandt te vergelijken met die van tijdgenoten als Nicolaes Elias. Pickenoy, Michiel van Mierevelt uit Delft en Jan van Ravesteyn uit Den Haag krijgen we een beeld van de mode in de Nederlanden. Omdat er zeer weinig kledingstukken uit de 17de eeuw bewaard gebleven zijn, kunnen schriftelijke bronnen, zoals boedelinventarissen, brieven, gedichten en rekeningboeken, helpen om meer zicht te krijgen op de kledinggewoontes van de elite uit de Republiek. Droegen regenten

inderdaad alleen maar zwarte kleding? Hoe snel werden modetrends overgenomen en waar kwamen deze vandaan? Hoe dachten schrijvers over de snel wisselende modes? En hoeveel kostte een paar zijden kousen? Kortom een lezing over tabbaerts, wambuizen, vliegers, neersticken en ponjetten.

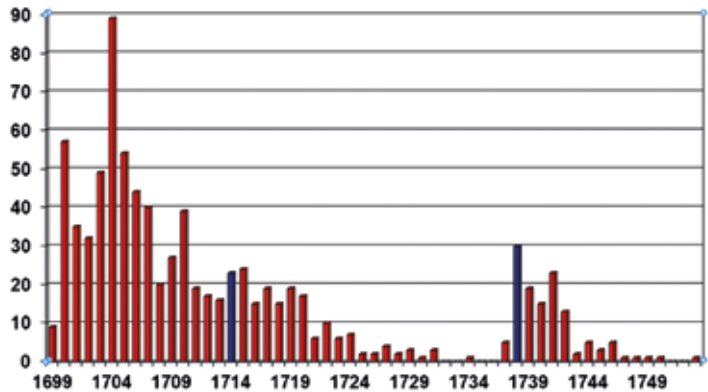
Saskia Kuus (1969) studeerde kunstgeschiedenis aan de Rijksuniversiteit Leiden waar zij zich specialiseerde in kostuumgeschiedenis. Zij werkte onder andere mee aan de catalogus van de tentoonstelling Kinderen op hun mooist – Het Kinderportret in de Nederlanden 1500-1700 in Haarlem en Antwerpen. Voor het Haags Historisch Museum was zij in 2016 gastconservator voor de tentoonstelling Gezichten van de Gouden Eeuw over de Haagse schilder Jan van Ravesteyn en schreef zij de bijbehorende publicatie.

Rectificatie Leids Jaarboekje 2018

In het *Leids Jaarboekje* 2018 zijn een paar vervelende omissies geslopen. In het artikel *De faam van Boerhaave* van Harm Beukers is de tabel die inzicht geeft in de betrokkenheid van Herman Boerhaave bij het klinisch onderwijs niet weergegeven (blz.152 e.v.). Deze tabel weerspiegelt de *lijst van sieke personen*, bijgehouden van 1699 tot 1753, die in het Ceciliagasthuis werden

opgenomen voor onderzoek. De blauwe staven geven het eerste en het laatste jaar aan dat professor Boerhaave hierbij betrokken was. De tabel laat zien dat de Boerhaaves faam maar zeer ten dele ontleend kan zijn aan diens optreden aan het ziekbed. Dit is een belangrijke conclusie van de auteur van dit artikel.

Storend is ook de fout die op bladzijde 108 is opgetreden. Bij het artikel *De weg naar*

verzoening van Henriette Luiten-van der Meijden was een afbeelding van de Hooglandse Kerk gepland. Deze werd gevonden in de beeldbank van ELO. Helaas stond daar een verkeerd bijschrift bij, dat zonder meer werd overgenomen. ELO is ervan op de hoogte gebracht dat de gebruikte foto van de Pieterskerk is.

[De redactie van het Leids Jaarboekje](#)

Nieuw bedrijfslid

Wij zijn erg blij met de aanmelding van alweer een nieuw bedrijfslid:

Hoppezak Kledingverhuur, gevestigd aan de Pieterskerkgracht 20 in Leiden.

Van harte welkom bij onze vereniging!

Monumentale kunst van Gunhild Kristensen

In *Oud Leiden Nieuws* van oktober 2016 besteedden wij aandacht aan de monumentale kunst van Kees Buurman. Daarbij moesten we vaststellen dat de twee kunstwerken die hij had vervaardigd voor het 'instructiebad' van de toenmalige Louise de Coligny meisjes-HBS aan de Kagerstraat – tegenwoordig Da Vinci College – helaas waren verdwenen. Maar andere monumentale kunst in het schoolgebouw is wel bewaard gebleven.

Gunhild Kristensen, de middelste drie glas-in-loodramen aula Da Vinci College, Kagerstraat 7 (foto: Peter Lamboo).

Het onbetwiste topstuk zijn de glas-in-loodramen in de aula. Zij zijn een geschenk van oud-docenten en oud-leerlingen van de school bij de opening van het nieuwe schoolgebouw in 1963. De vijf glas-in-loodramen bevinden zich in de noordwand van de aula aan de Zweilandlaan. Zij vormen een horizontale strook in het midden van de ramen. De afmetingen van elk raam zijn 0,85 bij 0,90 meter. De voorstelling toont vijf paarden in een landschap met vogels en vissen. De paarden begeven zich van links naar rechts in de richting van een bron. Zij bewegen zich vanuit een rustpositie via draf weer naar rust. Het paard uiterst rechts drinkt uit de bron.

De weidevelden buiten zoals die oorspronkelijk vanuit de aula te zien waren maakten deel uit van het gecreëerde beeld. De betekenis is overduidelijk: de bewegingen van de paarden staan symbool voor jeugdige energie. En zoals het laatste paard zich laaft aan het bronwater, laven leerlingen zich aan de bron van kennis. De stijl is realistisch-expressionistisch. De kleuren zijn overwegend grijs-blauw met her en der fellere kleuraccenten.

De ramen zijn ontworpen door kunstenaar Gunhild Kristensen (1919-2002), die zelf een oud-leerling van de school was. Kristensen was

Gunhild Kristensen, glasmazaïeken in de kapel van het Alrijne Ziekenhuis, Houtlaan 55 (foto's: Peter Lamboo).

Leidse van geboorte, maar van Noorse afkomst. Haar vader, de godsdienstfenomenoloog William Brede Kristensen, werd in 1901 in Leiden tot hoogleraar benoemd. Na de HBS in Leiden volgde Gunhild kunstopleidingen in Noorwegen en Engeland. Terug in Nederland werd ze toegelaten tot de Rijksakademie van Beeldende Kunsten in Amsterdam. Daar werd ze leerling van directeur en docent monumentale kunst Heinrich Campendonk, die lid was geweest van de kunstenaarsgroep *Der Blaue Reiter*. Hij stimuleerde haar te experimenteren met nieuwe technieken en materialen. Maar Kristensens eerste liefde lag duidelijk bij glas. Zij werkte zowel in de traditionele glas-in-loodtechniek met gebrandschilderd glas als met gekapt glas-in-lood waarbij uitsluitend kleur een rol speelt. Van haar werk is weinig in Leiden te zien. Zij voerde opdrachten uit voor de Grote of St.-Bavokerk in

Haarlem, de Hervormde Kerk in Kockengen, de Noorderkerk in Bilthoven en de St.-Barbarakerk in Bunnik. In de loop van de tijd werd het lijnenspel in haar ramen steeds krachtiger en dynamischer. Symboliek – vaak christelijke symbolen – speelt een belangrijke rol in Kristensens werk. Dat zien we ook in het enige andere werk van Kristensen in Leiden, de glasmazaïeken op de muurdammen van de apsis in de kapel van het Alrijne Ziekenhuis aan de Houtlaan, voorheen Diaconessenhuis, uit 1965. Aan de linkerzijde zijn korenaren afgebeeld en rechts druivenranken, symbolen voor brood en wijn die verwijzen naar het Laatste Avondmaal.

De ramen in het Da Vinci College zijn de laatste glas-in-loodramen die Gunhild Kristensen heeft ontworpen. Daarna kreeg ze hiervoor geen opdrachten meer en maakte ze uitsluitend nog wandtapijten, vloerkleden en mozaïeken. Haar glas-in-loodramen zijn uitgevoerd door Atelier Bogtman in Haarlem.

Het huidige Da Vinci College werd in de periode 1960-63 gebouwd als meisjes-HBS door gemeentearchitect Theo K.J. Koch. De school, die dateert van 1881, was voordien gevestigd aan de Garenmarkt. Met de verhuizing naar het nieuwe gebouw kreeg de school de naam Louise de Coligny-HBS. De vleugel aan de Kagerstraat dateert van 2000.

Jos Hooghuis, namens de werkgroep Monumentale kunst van de Wederopbouwperiode

Pareltjes in de geschiedenissen van de 'gewone' Leidenaars (4)

Met de onderstaande fragmenten uit vier verschillende interviews van de Stem van Leiden hopen we u nieuwsgierig te maken naar de verhalen die de leden van De Stem van Leiden hebben vastgelegd. De Stem van Leiden heeft nu in meer dan vijftig interviews evenzovele levensverhalen van de 'gewone Leidenaar' opgenomen, uitgeschreven en samengevat. Een aantal van deze verhalen is te lezen en te beluisteren op de website van Erfgoed Leiden en Omstreken (ELO). Uiteindelijk komen alle verhalen op de website te staan. Tijdens de interviews komen er vaak onverwachte pareltjes naar boven: leuke, opmerkelijke, maar ook droevige gebeurtenissen passeren de revue.

Illegale kristalontvanger

De heer G. Wesselius is op 21 mei 1925 geboren, als jongste in een gezin met zeven kinderen. Aanvankelijk woonde het gezin in Leiden-Noord. Het huis daar is intussen afgebroken. Later zijn ze verhuisd naar een leeggekomen dienstwoning op het terrein van de voormalige militaire strafinrichting in en rond het Pesthuis. Dit was een enclave, afgesloten met een slagboom, grenzend aan het voormalige gebouw van een vrouwengevangenis en de oude paviljoens van het Academisch Ziekenhuis.

In mei 1940 werden ze in alle vroegte uit bed geroepen. Vanuit het raam zagen ze Juncker-vliegtuigen overvliegen en parachutisten op vliegveld Valkenburg landen. De Nederlandse soldaten vlogen naar buiten om er op te schieten, wat hun commandant hen verbood, want hij was bang dat ze zouden worden gebombardeerd. Onder de bewoners van de dienstwoningen brak paniek uit en iedereen ging schuilen in de kelder onder de regentenkamer van het

Het gezin Wesselius met vooraan de heer G. Wesselius in uniform (foto: privécollectie).

Pesthuis. 'Ikzelf ben een weiland ingelopen, want ik wilde niet met die mensenmassa in dat oude gebouw zitten. Stel je voor dat er een bom op zou vallen.'

'De Nederlandse soldaten bij het Pesthuis werden na vijf dagen gedemobiliseerd en de Duitsers roofden vervolgens de werkplaats leeg.' Eind 1940 werd het Pesthuis als huisvesting

van het Legermuseum bestemd, want dat moest uit Doorwerth vertrekken. Het gebouw werd daarvoor in 1943 gerestaureerd en het expositiemateriaal werd ergens in een hoek opgeslagen. Pas na de bevrijding in mei 1945 werd het tentoongesteld.

Het terrein waar het gezin woonde was ruig begroeid en de Duitse soldaten gingen er graag met hun vriendinnetjes heen. 'Dan konden ze datgene doen waar ze behoefte aan hadden,' zegt hij lachend. Samen met zijn broertje is hij er eens heengeslopen en heeft een vriend stelletje beschenen met een zaklantaarn. De soldaat kwam met een bajonet achter ze aan en riep: 'Gehen sie nach Hause.' Toen hij thuiskwam had hij van angst in zijn broek geplast.

Slaapkamerdeuren opgestoot

Mevrouw Suze van der Blom, in 1930 geboren, groeide op in de Kraaijerstraat en vervolgens op de 4e Binnenvestgracht in een hervormd gezin met een broer en een zus. Vader was melkboer in dienst van Menken, waar hij 's ochtends vanaf

vier uur in de fabriek op de Lage Rijndijk moest werken om daarna met de melkwagen, een houten handkar, langs de deuren te gaan. Als kind ervoer mevrouw Van der Blom het leven niet als zwaar, het was zoals het was, maar in de oorlog werd alles anders. De honger, de kou... de slaapkamerdeuren werden opgestoot, en water was er maar eenmaal per week. De kinderen waren ondervoed en zaten onder de zweren. Duitse soldaten hadden er plezier in om op straat stukken beschimmeld brood voor ze neer te gooien. En toen kwam de klap: vader werd opgepakt door de Duitsers. Na ruim drie jaar afgebeeld te zijn in Keulen, kwam hij sterk verouderd terug. Het gezin leefde die tijd van de Steun, zestien gulden per week. Maar met zijn positieve instelling slaagde hij erin de draad weer op te pakken. Vader ging weer aan de slag als melkboer.

Aardappelschillensoep

Mevrouw Ria de Boer, de vijfde uit een gezin van tien kinderen, werd op 25 augustus 1934 geboren in Gouda. Op 3-jarige leeftijd verhuisde ze naar Leiden, waar haar vader – van beroep pikeur – een baan kon krijgen bij de manege aan de Kaiserstraat. Hij verzorgde de paarden, onder andere die van prinses Juliana, maar hij reed zelf ook te paard mee in de 3 oktoberoptocht. In de oorlog was vader betrokken bij het verzet. De broers moesten 's avonds illegale krantjes rondbrengen, maar toen die naar Friesland waren gebracht om de hongerwinter door te komen, moest Ria, toen een jaar of 10, de taak overnemen. Bang was

Een melkboer van Menken met paard en wagen (foto: collectie STIEL).

ze alleen voor het keffertje op een van de adressen, angstiger dan voor de Duitsers die in Van Hoekens houthandel in de Oosterstraat waren ingekwartierd. Om 's avonds wat licht te hebben smolten ze stompjes kaars in een waxineglaasje. Met een draadje erin als lont. Naar school ging ze graag, ze was een van de besten van de klas. Maar tijdens de oorlog veranderde alles. De school werd bezet door de Duitsers en de kinderen werden van gebouw naar gebouw gestuurd. Een groot probleem was dat vader voor een maand vertrok om kinderen per schip naar het noorden te brengen. Dat was vlak na de geboorte van een zusje dat zo zwak was dat ze het ternauwernood overleefde. Er was honger in het gezin. De herinnering aan de aardappelschillensoep van de gaarkeuken is nog levendig. Die was onsmakelijk, maar als kind dacht ze: eten, niet zeuren! 'En dat heb ik nog een beetje,' zegt mevrouw De Boer, 'dat sterk zijn.'

Wachten tot je getrouwd was

Mevrouw Artje Burger-Lindhout werd op 22 september in 1916 geboren in Noordwijk. Het gereformeerde bakkersgezin telde elf kinderen, waarvan Artje de jongste was. In het grote huis aan de Wilhelminastraat 3 was zowel de bakkerij gevestigd als de winkel waar het brood en banket werd verkocht.

Toen ze in januari 1943 trouwde, is ze naar de Kaiserstraat in Leiden verhuisd. Alleen in het bovenhuis zitten was geen pretje, maar toen ze in verwachting was, kon mevrouw B. zich bezighouden met het borduren van lakentjes en sloopjes. Het was hartje winter en hartje oorlog. Er was niet veel te krijgen. Van een oude tante kreeg ze flanel, waar ze hemdjes voor de baby van maakte, keurig omgehaakt. Negen maanden en 23 dagen na de trouwerij werd haar dochter geboren. 'Ja, maar je deed het

De Kaiserstraat met aan de rechterkant de universiteitsmanege in 1962 (foto: Herman Kleibrink).

gewoon niet eerder. Je wachtte daarmee totdat je getrouwd was.'

Haar man was intussen druk met zijn commissies en kerkenraad. Tussen de middag kwam hij thuis eten, dat was gezellig, maar verder was het een vrij eenzaam bestaan voor mevrouw B., die haar dagen grotendeels vulde met huishoudelijk werk. De was, die ze met de hand moest doen, werd gedroogd aan een houten rekje om de kachel; een balkon was er niet. In augustus 1945 werd de tweede dochter geboren. Zwanger worden in de hongerwinter... het was geen makkelijke tijd. Er was een schuilplaats op de zolder van het bovenhuis, achter schotten, voor als er een razzia was. Ook heeft er nog een paar nachten een onderduiker gezeten, een huisarts, dokter Gans, die later naar de schoonfamilie is gegaan.

Cees Meijer, namens de Stem van Leiden

De Stem van Leiden

De Stem van Leiden zoekt een enthousiaste en initiatiefrijke tweede beheerder van de website. Ben je geïnteresseerd in de geschiedenis van 'gewone' mensen en heb je ervaring met webbeheer? Dan is dit vrijwilligerswerk net wat voor jou!

Onze kennis over het verleden is meestal gebaseerd op schriftelijke bronnen. Maar daardoor weten we juist een heleboel niet, zoals de dagelijkse en bijzondere dingen uit het leven van 'gewone' mensen en hoe deze mensen aankijken tegen wat zij mee hebben gemaakt. Die verhalen zijn belangrijk genoeg om te bewaren. Daarom verzamelt De Stem van Leiden zoveel mogelijk levensverhalen van Leidenaars. Deze mensen worden geïnterviewd en hun verhalen worden op MP3 opgenomen, vervolgens helemaal uitgeschreven (getranscribeerd) en er wordt een samenvatting van gemaakt.

Veel geïnterviewden hebben goede herinneringen aan de ijscomannen van Voortman (foto: collectie STIEL).

Functie-informatie

Samen met de huidige webbeheerder zet je de gesproken tekst, met de geschreven transcriptie, de samenvatting en foto's op de mappen van de Stem van Leiden op de website van Erfgoed Leiden en Omstreken (ELO). Het

meeste werk is niet ICT-gerelateerd, behalve waar de pagina's voor de HVOL-website moeten worden gemaakt. Dit vraagt enige contentmanagementervaring met Joomla. Onze huidige webmaster kan ervoor zorgen dat je hier snel in thuis bent.

In grote lijnen komt het werk neer op:

- Het downloaden van de MP3-, Word- en fotobestanden, die je via WeTransfer worden toegezonden.
- Het uploaden van de bestanden in gedeelde mappen op OneDrive, zodat er gezamenlijk met de andere webbeheerder aan kan worden gewerkt.
- Historisch belangrijke foto's, die nog niet in de collectie van de HVOL en ELO voorkomen, professioneel laten scannen.
- Bewerken van geluidsbestanden (hiervoor is enige ervaring met geluidsediting nodig, maar dat is te leren). We streven ernaar dat de interviewers 'schone geluidsoptnames' maken, zodat dit werk niet veel voorkomt.
- Het uploaden van de bestanden naar de mappen van de Stem van Leiden op de website van ELO.
- De samenvatting opmaken met de teksteditor van 'Mijn verhalen' op de website van ELO.
- De te publiceren foto's op de juiste plaats invoegen of de link naar de Beeldbank plaatsen.
- Het nieuwe 'Verhaal' publiceren (publiek maken).

- Het nieuwe verhaal in de index opnemen met de juiste links en de toevoegingen controleren.
- Het bijwerken van de Excelspreadsheet op OneDrive met de voortgang/status van het databeheer van de Stem van Leiden.
- Het inbrengen/wijzigen van 'artikelen' van de pagina's van de Stem van Leiden op de website van de HVOL via het contentmanagementsysteem (CMS) van Joomla.

Benodigde kennis/ervaring

- Kunnen werken op een desktop/laptop met Windows, internetbrowsers en editors.
- Ervaring met Word.
- Ervaring met het scannen en eenvoudig bewerken van foto's.

- Bij voorkeur enige ervaring met het contentmanagementsysteem van Joomla en de bijbehorende editor (maar dit is eenvoudig te leren).

Meer informatie

Meer informatie over de functie kun je krijgen bij de huidige webbeheerder: Peter Vos, destemvanleiden@oudleiden.nl. Peter kan je zo nodig terugbellen.

De Stem van Leiden

De werkgroep *De Stem van Leiden* is onderdeel van de Historische Vereniging Oud Leiden en werkt samen met Erfgoed Leiden en Omstreken en de vakgroep geschiedenis van de Universiteit Leiden.

Lezing Leidse notabelen

Lodewijk Kallenberg, Leidse professoren en burgemeesters

WOENSDAG 17 APRIL 2019, 20.00 UUR, AULA STEDELIJK GYMNASIUM, FRUINLAAN 15

Op de historische begraafplaats Groenesteeg zijn tien Leidse professoren en vier Leidse burgemeesters begraven naar wie in de Professoren- en Burgemeesterswijk een straat is genoemd. In zijn lezing vertelt Lodewijk Kallenberg, voorzitter van de stichting die de begraafplaats in stand houdt, de verhalen over deze personen.

De ruim een eeuw oude Professoren- en Burgemeesterswijk telt zo'n vijftig straten, genoemd naar Leidse hoogleraren en burgervaders. Veertien van hen zijn in de periode tussen 1857 en 1936 op de historische begraafplaats Groenesteeg ter aarde besteld. De zes Nobelprijswinnaars naar

wie straten zijn genoemd (Asser, Van 't Hoff, Kamerlingh Onnes, Lorentz, Van der Waals en Zeeman), horen daar overigens niet bij. Het zijn de hoogleraren Cobet, Cosijn, Dozy, Fruin, De Goeje, Van der Hoeven, Van de Sande Bakhuyzen, Snouck Hurgronje, Suringar en Temminck en de burge-

Hoogleraar Robert Fruin
(foto: Jan Goedeljee).

meesters De Laat
de Kanter, Du
Rieu, Tieboel
Siegen-
beek en
Was. Vele
Leidenaars
kennen
hun namen
van de
straten in
de wijk, maar
wie waren zij
eigenlijk en waar
hielden zij zich mee
bezig?

In deze lezing wordt over sommigen heel kort, over anderen wat langer verteld. Zo stond Temminck aan de wieg van het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie, het huidige Naturalis. Een ander, Tieboel Siegenbeek, 'moest' tegen zijn zin burgemeester worden. Snouck Hurgronje bekeerde zich voor zijn onderzoek tot de islam en reisde naar Mekka. De historicus Fruin schreef onder meer over 'Het Beleg en Ontzet van Leiden in 1574'. Cobet maakte ruzie met de grote Thorbecke, maar kwam toch nog goed terecht. Deze en andere verhalen geven kleur aan de historische begraafplaats Groenesteeg, die een flink deel van de 19de en 20ste-eeuwse geschiedenis van Leiden weerspiegelt.

Lodewijk Kallenberg (1945) is een geboren en getogen Leidenaar. Hij was van 1969 tot 2010 verbonden aan het Mathematisch Instituut van de Universiteit Leiden. Daarnaast was hij bijna twintig jaar hoogleraar-directeur van het Landelijk Netwerk Mathematische Besliskunde. Sinds 2011 maakt hij deel uit van het bestuur van de Stichting tot Instandhouding van

Burgemeester De Laat de Kanter, ca. 1860 (foto: Jan Goedeljee) en zijn graf op de begraafplaats Groenesteeg (foto: Lodewijk Kallenberg).

de begraafplaats Groenesteeg, de laatste vijf jaar als voorzitter. Kallenberg is auteur van een vijftal boeken over deze begraafplaats, waaronder 'Leidse Glorie - Rondleiding over de Historische Begraafplaats Groenesteeg'.

De commissie Excursies organiseert dit voorjaar drie excursies. In april gaat het op de fiets naar de Bollenstreek. In mei is er een dagtocht naar Haastrecht en Gouda en in juni wordt er door Leiden gewandeld met als thema 'Rembrandts Leidse tijd'.

28 april 2019 fietstocht naar de Bollenstreek

Op zondag 28 april organiseert de commissie Excursies een fietstocht door de Bollenstreek. We verzamelen om 9.30 uur bij het standbeeld van Boerhaave op de kruising van de Rijnsburgerweg en de Boerhaavelaan. De eerste stop is bij de 400 jaar oude eendenkooi aan de Menneweg in Sassenheim. Hier krijgen we een rondleiding en komt u onder andere te weten waar de uitdrukking 'de pijp uitgaan' vandaan komt. Daarna fietsen we door naar museum 'De Zwarte Tulp' in Lisse, waar ons een en ander wordt verteld over het ontstaan van de eeuwenoude bloembollencultuur in deze streek. In het voormalige treinstation van Lisse wordt de lunch geserveerd. De laatste stop is bij de ruïne van Slot

Slot Teijlingen met op de voorgrond een bollenveld (foto: Rob Smit).

Teylingen, waar we meer over de geschiedenis van het graafschap Holland zullen horen. Daarna rijden we weer terug naar Leiden, waar we om ongeveer 16.30 uur zullen aankomen.

De prijs voor deze excursie is € 26,-, voor introducés € 28,50.

Aanmelden via het formulier op de website.

Deelnemers krijgen ongeveer een week voor de excursie meer informatie.

18 mei 2019: dagtocht naar Haastrecht en Gouda

De excursie begint met een bezoek aan Haastrecht, waar we na de koffie en een presentatie een wandeling maken door het pittoreske stadje. De wandeling eindigt bij poldermuseum 'De Hoge Boezem', waar we geïnformeerd worden over de ontwikkeling van de waterhuishouding vanaf de ontginning van de streek tot aan de moderne landinrichting.

Daarna reizen we door naar Gouda, waar het eerst tijd is voor de lunch, vlak bij de historische Goudse markt. Hier krijgen we ook een korte presentatie over de stad van de 'Goudse Gidsen'. Vervolgens is het tijd om onder leiding van een gids in kleine groepen de stad te verkennen. Daar hoort zeker een bezoek aan de St. Janskerk met zijn 72 gebrandschilderde ramen bij en ook het bijzondere waterverleden van Gouda is er zeker een onderdeel van. Het thema van de wandeling is 'overeenkomsten en verschillen tussen Gouda en Leiden'. We sluiten de dag af met een hapje en een drankje in een van Gouda's bekendste

Het Leidse raam in de St. Janskerk in Gouda (foto: Rob Smit).

horecagelegenheden.

De prijs voor deze excursie is € 43 voor HVOL-leden en € 48 voor introducés.

NB De toegang tot de kerk is niet inbegrepen; deze is gratis met een museumkaart.

Aanmelden via het formulier op de website.

Deelnemers krijgen ongeveer een week voor de excursie meer informatie over de tijden en opstapplaatsen van de bus.

2 juni 2019: wandeling door Leiden met als thema: Rembrandts Leidse tijd

De Rembrandtwandeling begint om 11.00 uur in restaurant Tabú (Rembrandtstraat 27). Onder

De buste van Rembrandt aan het begin van de Witte Singel (foto: Rob Smit).

het genot van een kopje koffie met gebak krijgt u een sfeertekening van het Leiden waarin Rembrandt opgroeide. In kleine groepen maken we vervolgens onder leiding van een gids een wandeling langs de plaatsen die een rol hebben gespeeld in het leven van de jonge Rembrandt. Daartoe behoren bekende plaatsen als zijn geboortehuis, de Latijnse School en het atelier van zijn leermeester. In de wandeling wordt echter ook speciale aandacht besteed aan een aantal familieleden en tijdgenoten van Rembrandt, die een rol van betekenis hebben gespeeld in de gemeenschap.

De prijs voor deze excursie is € 7,50, voor introducés € 8,50.

Aanmelden via het formulier op de website.

Deelnemers krijgen ongeveer een week voor de excursie meer informatie.

U kunt zich inschrijven voor de excursies via het formulier op www.oudleiden.nl. Per HVOL-lid kunt u één introducé inschrijven. Hebt u moeite met het invullen? Bel dan 071 5210752 (Rob Smit) of 071 3411533 (Wim Dool) en geef uw telefoonnummer via de telefoonbeantwoorder door. U wordt dan teruggebeld, waarna de commissieleden uw inschrijving via de website zullen regelen.

Graag direct na de aanmelding de excursiekosten overmaken op bankrekening NL67 INGB 0005 9012 64 t.n.v. Vereniging Oud Leiden. Vermeld bij de betaling uw lidmaatschapsnummer, de excursie waarvoor u inschrijft en de naam van uw eventuele introducé.

U bent pas definitief ingeschreven na betaling! Tot 10 dagen voor de excursiedatum kunt u kosteloos annuleren.

Leeuw, sta jij wel goed?

Geveltekens zitten meestal aan een gevel of muur, maar een enkele keer staat er een bovenop een muur of poort. Dat is bijvoorbeeld het geval bij de Burchtpoort. Vanaf de kant van de Nieuwstraat zien we een leeuw met een zwaard en het wapen van Leiden, vanaf de kant van de Burcht zien we de achterkant van deze leeuw en het wapen van Holland, met daarop een leeuw met een vrijheidshoed binnen een zogeheten Hollandse tuin. De leeuw wordt aan beide kanten geflankeerd door een burcht.

Iedere Leidenaar kent hem wel; het is een kunststuk uit 1658 van de beroemde beeldhouwer Rombout Verhulst. Deze leverde in die tijd meer werk in deze omgeving: aan de Waag, het Pesthuis, de Zijlpoort en het Huis Halfweg aan de Haarlemmer Trekvaart onder Lisse. Of de leeuw een beetje geslaagd is, mag iedereen zelf bepalen; tegenwoordig kun je leeuwen in soorten en maten zien in boeken en op televisie, maar of Verhulst ooit een echte leeuw gezien zal hebben? Hoe dan ook, zo'n krijgshaftige leeuw die het oudste verdedigingswerk van Leiden, de Burcht, verdedigt: toepasselijk toch? In zijn klauwen heeft hij een wapen met aan de ene kant het stadswapen van Leiden en aan de andere kant dat van het gewest Holland: ook daar lijkt niets mis mee.

Maar toch is er iets vreemds aan de hand. Op het voetstuk waar de leeuw op staat, vinden we aan beide kanten een wapenspreuk. Aan de

Boven: De leeuw met het Leidse wapen gezien vanaf de Nieuwstraat (foto: Dik Kompier).

Onder: De leeuw met het Hollandse wapen gezien vanaf Grandcafé De Burcht (foto: Dik Kompier).

kant van het wapen van Leiden staat PUGNO PRO PATRIA 'ik strijd voor het vaderland'. Aan de andere kant, onder het wapen van Holland,

De Burchtpoort aan de kant van de Nieuwstraat, met de Latijnse teksten van Petrus Scriverius (foto: Dik Kompier).

staat HAEC LIBERTATIS ERGO 'dit omwille van de vrijheid'. Deze laatste wapenspreuk hoort onmiskenbaar bij Leiden en het is dus vreemd dat deze aan de kant van het wapen van Holland staat. De spreuk die onder het wapen van Leiden staat, is daarentegen veel algemener en past eigenlijk beter bij het wapen van Holland dan bij dat van Leiden. Zoals de situatie nu is, strijdt de leeuw met het wapen van Leiden voor het vaderland (PUGNO PRO PATRIA), terwijl de boodschap dat dit omwille van de vrijheid is (HAEC LIBERTATIS ERGO) aan de achterkant bij het wapen van Holland wordt vermeld. Het lijkt erop dat de leeuw eigenlijk andersom zou moeten staan.

Maar: als de leeuw andersom zou staan, was het wapen van Holland vanaf de Nieuwstraat de blikvanger en keek je bovendien tegen de achterkant van de leeuw aan. Ook het Leidse wapen werd dan gedegradeerd tot de achterkant van het Hollandse. En daar hadden de stadsbestuurders in 1651 toch echt niet het exorbitante bedrag van 70.000 gulden voor betaald. Hun trots op de aankoop van het stuk grond met de burchtruïne erop (plus een verlopen herberg met de rechten op in Leiden gebrouwen bier) verdroeg dat niet. Iedereen die vanaf de Nieuwstraat onder de verbrede en verhoogde poort door ging, moest weten dat Leiden erg trots was op zijn Burcht. Het wapen van Holland mocht niet ontbreken, maar speelde duidelijk een ondergeschikte rol. Daarom werd de peperdure Verhulst ingehuurd om de leeuw te beeldhouwen en de befaamde latinist Petrus Scriverius om toepasselijke teksten voor op de poort te produceren.

Maar als we ervan uitgaan dat de leeuw met het wapen van Leiden inderdaad zichtbaar moest zijn vanaf de Nieuwstraat, en dat deze dus niet verkeerd op het voetstuk op de poort is geplaatst, is er geen andere conclusie mogelijk dan dat er iets mis is gegaan met de plaatsing van het voetstuk met de wapenspreuken waarop de leeuw staat. Wanneer dat is gebeurd en welke klungel dat op zijn geweten heeft, zal wel niet meer te achterhalen zijn. Maar als er ooit nog eens aan de poort gesleuteld moet worden, is het misschien een goed idee om dat voetstuk toch maar even om te draaien, zodat de juiste wapenspreuk bij het juiste wapen komt te staan.

Piet de Baar, namens de werkgroep Geveltekens

Verslag van de 6de Leidse salon op 17 januari 2019

De bijeenkomst begon met een introductie door Roos van Oosten over haar onderzoek naar de zoetwatervoorziening van Leiden vóór de komst van de waterleiding op 15 mei 1878. Zij is gepromoveerd op onderzoek naar vuilafvoer en beerputten in een aantal steden in Nederland en Vlaanderen.

Beerputten hadden doorgaans een gemetselde koepel met een nauwe toegang: eenvoudig doch doeltreffend. Als het goed ging, hoefde een beerput maar zelden geleeagd te worden, omdat bacteriën de fecaliën verteerden. Maar Leiden groeide aan het eind van de 16de eeuw zó sterk, dat het stadsbestuur besloot toe te staan dat de toiletten via riolen (secreetgoten) op het oppervlaktewater loosden, dus in de grachten. Ook daar deden de bacteriën hun werk, maar dat leverde veel stank op, vooral in de zomer. Mede door de combinatie met allerlei ander vuil dat in de grachten terecht kwam, was dit water vrijwel nergens bruikbaar voor.

Er zijn vier manieren om water op te vangen: gemetselde waterkelders, gemetselde putten, houten tonputten en houten tonnen onder de regenpijp. De eerste drie komen bij opgravingen nog wel aan het licht, de vierde niet. In de 17de eeuw kwamen de Leidenaars vooral aan hun zoet water door regenwater op te vangen. Dit werd van de daken naar waterkelders geleid, waar het koel en donker bewaard werd. Dit water was voor consumptie geschikt. Bij opgravingen op het Lakenplein werd ontdekt dat vrijwel ieder (wevers)huisje een eigen waterbak had. Ook werd uit de grond opwellend water gebruikt, vaak voor zaken als wassen, ramenlappen en industrieel gebruik. Wanneer er

geen beerputten in de directe nabijheid waren, gaf dit weinig problemen.

De archeologie is de voornaamste bron voor het onderzoek geweest, maar ook gemeentelijke vergunningen voor het aanleggen van putten, waterbakken en dergelijke zijn een veelbelovende bron. Ook kaarten zijn interessant;

De pomp in het Anna Aalmoeshuis aan de Middelste-gracht.

zo geeft de stadsplattegrond door Liefcrinck uit 1576 waterputten op tal van achtererven. In veel hofjes staat ook nu nog steeds een pomp. Verder zijn er rapporten over de kwaliteit van water voor de bierbrouwerijen en over epidemieën die in verband werden gebracht met de kwaliteit van het water, bijvoorbeeld over de cholera in de 19de eeuw. Volgens Roos van Oosten is de relatie tussen cholera en slecht drinkwater lang door de medici ontkend; pas toen er door microscopisch onderzoek bacteriën zichtbaar werden, raakten zij overtuigd. Daardoor kon cholera nog tientallen jaren veel slachtoffers maken.

Hierna ontstond een geanimeerde discussie met de zaal. Roos vertelde daarin onder meer over de situatie in Brugge (en denkkelijk ook Gent), waar de toestand vanwege de zandgrond gecompliceerder was. In tegenstelling tot Leiden en Haarlem, waar je moest betalen om je beerput geleegd te krijgen, haalden zogeheten beerboeren in Brugge je beerput gratis leeg, omdat daar een grote vraag naar mest was. Een belangrijke vraag bij opgravingen is vaak of de aangetroffen put een waterput of een beerput is. Soms is ook een waterput later als beerput gebruikt. Belangrijk voor Leiden was de verplaatsing van de vervuulende vollerijen van de Voldersgracht (Langebrug) naar de rand van de stad: eerst naar het Levendaal en de Zijlgracht (Korevaarstraat), later naar de Vollersgracht, uitkomend op de Oude Vest. Jan van Hout bepleitte in 1591 al een concentratie aan de Vollersgracht en bemaling daarvan door een paardenmolen, zodat het vervuilde water met een duiker onder de Oude Vest door naar de Stadsvuilsloot geperst kon worden, en dan later in de Slaagsloot door het zelfreinigend vermogen van water weer schoon werd. Nog later verschoof het vollerswerk naar de windvolmolens buiten de stad.

In 1633 werden de secreetgoten genoemd als oorzaak van de ondragelijke stank in de zomer, niet meer de vollerijen. Die stank en de vervuiling bleven bestaan tot de grachten overweld of (later) gedempt werden. Volgens Joop Gijsman was het Levendaal tot de demping in 1934-1935 zo vervuild 'dat een lekke po er in bleef drijven'. Er is een dissertatie van mw. Korswagen over de vraag waarom de Leidse grachten in de jaren dertig zo stonken, met name in de zomer. In Amsterdam spuide men tot voor kort nog regelmatig 's nachts, waardoor een aantal grachten werd doorgespoeld. Dat systeem kende Leiden ook, in ieder geval van 1644 tot 1688 en in mindere mate van 1712 tot 1792, maar dat werkte onvoldoende.

Opvallend is dat in Leiden de beerputten plaats maakten voor secreetgoten, terwijl ze in Haarlem nog lang bleven bestaan. Dat zou kunnen komen door de vele Haarlemse brouwerijen, die goed oppervlaktewater nodig hadden. Volgens Kees Walle was vooral het Haarlemse Jopenbier geliefd, wat hoge eisen aan de waterkwaliteit stelde. Overigens blijken er ook nu nog diverse panden, vooral woonboten, in Leiden niet op het riool te zijn aangesloten en op oppervlaktewater te lozen. Ook de aanleg van een gescheiden rioolsysteem, voor schoon (regen)water en vuil water, is nog weinig gevorderd.

In de discussie over het onderwerp waterkelders voegde Piet de Baar toe dat veel huizen langs grachten waterkelders hadden, waar het grachtwater door een laag kiezels of andersoortig filter opwelde en van goede kwaliteit was. Het onderzoek van Herman Amptmeijer, waarin gesteld wordt dat bededen het duinwater niet lekker vonden en liever grachtwater dronken, wordt zwaar

overdreven geacht. In Amsterdam maakte het niet uit of je veel of weinig leidingwater gebruikte, waardoor er veel verspilling was. Ook in Leiden was dat het geval: van 1878 tot ca. 1910, toen geijkte watermeters alom toepassing vonden, nam je water af bij abonnement en werd er inderdaad geprekeet tegen verspilling. Voor rijken werd de aanvoer doorgetrokken tot in de keuken en bij niet al te welvarende stadgenoten werd er één tappunt meteen achter de voordeur in de gang op een dusdanige hoogte gemaakt dat je er slechts een emmer onder kon krijgen (die er dan ook vrijwel altijd onder stond, ook tegen druppelen).

Hierna ontstond zich een discussie over de stadspompen. Vroeger had vrijwel ieder bon (stadswijk) een eigen pomp, doorgaans tegen een groot openbaar gebouw (dus met een groot dak). Nu zijn er nog vier: aan de Hooglandse Kerk voor de bonnen Burgstreng en Kerkvierendeel, aan het stadhuis (voor het bon Wanthuis) en op de Garenmarkt (voor het bon Oost-Nieuwland). Deze werden op stadskosten gebouwd, maar het gewone onderhoud (pijpen, leertjes voor in de zuiger) kwam ten laste van de inwoners van het bon. Na 1850 werd er over de kwaliteit van het water uit die pompen steeds sterker geklaagd en toen er een Gezondheidscommissie kwam, drong die op sluiting van veel pompen aan. De meeste pompen werden buiten werking gesteld en uiteindelijk weggehaald, ook omdat ze soms in de weg stonden.

Op de vraag of het stadsbestuur de studenten vrijstelde van accijnsbetaling op bier met het oog op hun gezondheid, zodat ze bier zouden drinken in plaats van water, wordt ontkennend geantwoord. Wel is het een feit dat er vroeger erg veel bier gedronken werd (zo'n 300 liter

De pomp bij de Hooglandse Kerk aan de Middelweg.

per jaar per hoofd van de bevolking, tegen nu zo'n 70 liter), ook door kleine kinderen. Dat heeft er zeker voor gezorgd dat minder mensen ziek werden door het drinken van water.

Na afloop van de middag waren er een welgemeend applaus, een boekenbon en bloemen voor Roos van Oosten. Zij bleek zelf uit de salon ook veel inspiratie gekregen te hebben om het onderzoek voort te zetten. Verder was er een woord van dank aan Jacqueline Schoonwater voor de goede diensten die zij tot haar pensionering als medewerkster van De Bakkerij aan de voorgaande salons bewezen heeft.

Piet de Baar, namens de commissie Dirk van Eck

Landschap in Leiden als beschermd erfgoed?

Het landschap in en rond Leiden vanuit de optiek van erfgoed en bescherming komt bij de HVOL weinig aan de orde. Zo richtte de Commissie Niet-beschermd erfgoed van de HVOL zich tot voor kort alleen op gebouwd erfgoed. In de laatste decennia is echter ook landschap nadrukkelijk een onderwerp van erfgoed geworden, en daarmee relevant voor de HVOL en de Commissie Niet-beschermd erfgoed. Deze commissie heeft daarvoor vorig jaar een aanzet gemaakt. Omdat zij zich richt op potentieel erfgoed buiten het oude centrum, gaan de voorbeelden hieronder over die gebieden.

In Leiden is er in de afgelopen jaren al vrij veel op dat vlak gedaan. Zo kwam in 2014 de website www.leidseregioinkaart.nl in de lucht, met onder meer een cultuurhistorische atlas en waardenkaarten. Deze bevatten dezelfde objecten, in het eerste geval voorzien van wat inhoudelijke informatie en in het tweede geval van een waarde met een onderscheid in hoog, middel en laag.

Nu zijn dergelijke kaarten nog weleens selectief en ook niet altijd correct, wat lokale kenners meestal snel opvalt. Dit komt doordat de kaarten vooral door niet-lokale specialisten zijn gemaakt op basis van schriftelijke bronnen, niet van kennis van het landschap zelf en de historie ervan. Om vergelijkbare redenen roept ook de waardering nog wel eens vragen op. Bovendien is de informatie bij de opgenomen objecten vaak fragmentarisch en beperkt en blijven samenhangen met andere landschapselementen meestal buiten beschouwing. Als kennisbron – wat het toch vaak beoogt te zijn – houdt het dus gewoonlijk niet over. Tegenwoordig zijn er in veel cultuurhistorische systemen foto's bij elk object aanwezig, maar dat is hier niet het geval. Dat maakt de informatie dan wel erg abstract en maakt ook het beoordelen van de waardering door derden lastig.

In Leiden ziet men het belang van het historische landschap binnen de gemeente-

grenzen in. Als lokale kenners en als een beetje eigenwijze historicus respectievelijk historisch-geograaf hadden we er echter behoefte aan om ook ons eigen licht erover te laten schijnen. In eerste instantie hebben wij onze aandacht gericht op twee gebieden waarvan wij goed op de hoogte waren. Het ene gebied is Leiden Zuidwest, met name de oude waterlopen daar, het andere gebied is Leiden-Oost met onder meer het kasteelterrein van Cronesteijn, de Vrouwenvaart en de Vrouwenweg. Beide gebieden liggen op voormalig Zoeterwouds grondgebied. Over deze gebieden was ook het een en ander te zien in de kraam van de Commissie Niet-beschermd erfgoed tijdens de diesviering op 3 november 2018, wat tot een aantal interessante gesprekken met bezoekers leidde.

In Leiden Zuidwest hebben we drie waterlopen onderkend die niet op de Cultuurhistorische atlas en waardenkaart voorkomen. Andersom was er ook een waterloop door ons vergeten. Een van die drie waterlopen, een voorstedelijke waterloop achter de Rijn en Schiekade, is te zien op de eerste afbeelding. Dergelijke nog bestaande (delen van) vroegere waterlopen zien er nu nog wel eens uit als onbetekenende sloten, maar waren in het verleden vaak belangrijk in de waterhuishouding en in (hier lokaal) vaartransport. Dat betekent dat ze een

Oude waterloop achter de Rijn en Schiekade (foto: Cor Smit).

belangrijke plaats hebben in de historie en het vroegere functioneren van dit gebied en dat kennis ervan belangrijk kan zijn.

Bij Leiden-Oost richtten wij ons in eerste instantie op de Vrouwenweg en de Vrouwenvaart. Deze combinatie is al sinds de middeleeuwen de route over water en land tussen Leiden en Zoeterwoude-Dorp. De naam komt vermoedelijk van de vroegere kapel van kasteel Cronesteijn, de Maria- of Vrouwenkapel. De oudste poldermolen in zuidelijk Holland kwam in 1408 langs deze vaart te staan. Bij de aanleg van de Europaweg zijn zowel de weg als de vaart aan de Leidse kant enigszins verlegd. Beide elementen komen voor in de cultuurhistorische atlas en op de waardenkaart, maar daaruit komen ook enkele merkwaardige dingen naar voren. Zo staat er een brug(getje) op de kaart dat er mogelijk was rond 1960, maar eerder en later niet. Twee andere, oude(re) bruggen die er nog steeds zijn, ontbreken echter. Een daarvan is te zien op de onderstaande afbeelding. Deze brug komt

De Vrouwenvaart met een huis en een bruggetje uit de 19de eeuw (foto: Sophie Visser).

bijvoorbeeld voor op een tekening van eind 19de eeuw. De Vrouwenvaart heeft op de waardenkaart terecht een hoge waardering gekregen, maar de Vrouwenweg een middelhoge, even hoog als de Europaweg. Dat laatste verbaast nogal.

Naast de vragen die dit opriep over de gebruikte kennis en de manier van inventariseren en waarderen, ontstonden ook andere vragen. Zo is de status van de waardenkaart onduidelijk: zijn dit officieel door de gemeente erkende waarden? Zo nee, dan is de waardenkaart tamelijk vrijblijvend. En hoe gaat men er in de praktijk mee om in bestemmingsplannen, structuurvisies en omgevingsplannen? Bovendien lijkt het gewone (cultuur)landschap als expertisegebied niet vertegenwoordigd te zijn in de Adviescommissie Cultuurhistorie Leiden (ACL). Als landschap belangrijk is, zou dat onderwerp dan ook niet daarin vertegenwoordigd moeten zijn?

Sophie Visser en Cor Smit

Ramses Shaffy's Leidse jaren

LEIDEN KRIJGT EEN BLIJVENDE HERINNERING

'Hier ligt de schoonheid en de basis van mijn leven' zegt Ramses Shaffy over zijn Leidse jaren in een interview (1995). Van zijn 6de tot zijn 18de jaar ontwikkelde Shaffy zijn grote muzikale talent in het Leidse pleeggezin van Herman en Roos Snellen aan het Terweepark, vlak achter het station. Die jaren krijgen binnenkort een blijvende herinnering.

De Leidse familie Snellen ontfermt zich aan het begin van de Tweede Wereldoorlog over een 6-jarig jongetje, dat een ongelukkig leven leidt

Didi Snellen op 7-jarige leeftijd (foto: collectie Mariette Landheer).

in jeugdherstellingsoord *De Zonnestraal* in Zeist. Daar is hij terechtgekomen nadat zijn biologische moeder hem in 1939 vanuit Frankrijk op de trein naar Nederland heeft gezet (zijn lied: 'De trein naar het Noorden'). Zijn roepnaam is Didi en in het dagelijks leven heet hij Didi Snellen.

Nootblind

Al snel valt het muzikale talent van de kleine jongen op. Als de familie af en toe in de schuilkamer verblijft, jodelt hij dat het een lieve lust is. Dagenlang speelt de jonge Didi op zelfbedachte teksten zijn melodieën op de Grotrian-Steinweg-vleugel in de woonkamer. Recent is er een exemplaar van zo'n vleugel boven water gekomen. Hij krijgt les van Dolf Daey Ouwens en Leon Orthel. De eerste stimuleert zijn improvisatietalent, de tweede wil hem klaarstomen voor het conservatorium en maakt, zegt Shaffy later, hem 'nootblind'. Het hindert hem niet om zijn pleegmoeder, met wie hij een klik 'als elektriciteit' heeft, te begeleiden als zij liederen van Fauré zingt.

Van zijn pleegmoeder Roos Snellen, een warme persoonlijkheid, krijgt hij les op de Montessori-school in Oegstgeest en zij begrijpt als geen ander zijn drang naar vrijheid en artistieke ontplooiing. Van oud ondergoed maakt hij prachtige hoofddeksels, versierd met echt fruit, die hij verkoopt aan de buurvrouwen met de belofte het fruit te verversen wanneer dat nodig is. Zijn pleegvader Herman Snellen is streng, maar blijft altijd een baken in Shaffy's leven. In de oorlogsjaren zit Herman Snellen voor *Medisch Contact* in het verzet. Na de oorlog wordt hij de eerste cardioloog van het Academisch Ziekenhuis Leiden en mede-oprichter van de Nederlandse Hartstichting.

Keuze voor Leiden

Shaffy kwam niet alleen per toeval in Leiden, hij kiest op een gegeven moment voor Leiden. Kort na de oorlog arriveert zijn biologische moeder, die vanwege onbetaalde rekeningen en spionage gevangen heeft gezeten, per koets op Terweepark 5. Deze Alexandra Therese Wysocka, die zich uitgeeft voor dochter (en erfgenaam) van de vermoorde Russische tsaar, komt op hoge toon haar zoon Didi opeisen. In de slaapkamer van het huis ontbrandt tussen beide moeders een felle discussie. Ze komen er niet uit, waarop Alexandra uitroept 'Il décidera' (hij moet beslissen). Didi kiest voor Leiden. Ter afscheid speelt Alexandra op de vleugel met veel gevoel voor dramatiek een stuk van Rachmaninov.

Didi met zijn jeugdliefde Wendela van Goudoever (foto: collectie familie Van Mens).

Niet veel later ontmoet Didi zijn Leidse jeugdliefde, Wendela van Goudoever, wonend om de hoek aan de Rijnsburgerweg. Zij onthulde recent de plaquette in het Terweepark, waarbij zij vertelde over haar tijd met Ramses (zie galafoto in het Minervaplantsoen, Amsterdam). Speciaal voor haar schreef hij later het ontroerende lied 'Sneeuw voor Wendela', waarin ook het Leidse station figureert.

Nog één keer Didi

Op zijn 18de vraagt zijn pleegvader hem zijn eigen achternaam weer te gebruiken. Didi Snellen vertrekt als Ramses Shaffy – naar zijn Egyptische vader – naar Amsterdam. Als vermaard zanger en acteur geeft hij later meer dan 50 optredens in Leiden. Zijn laatste is in september 1998 in een uitverkochte Leidse Schouwburg met in het publiek zijn pleegvader. Als Herman Snellen enkele weken later is overleden, vermeldt de overlijdensadvertentie niet Ramses Shaffy, maar Didi Snellen.

Schetstekening van het kunstwerk zoals dat in het Terweepark moet komen (foto: Peter van der Geer).

Hoog Sammy als blijvende herinnering

Het huidige Terweepark verbindt Ramses Shaffy met Leiden. Het was de achtertuin van het huis dat op de plek stond van het huidige *Lebkov & Sons*. Op een onlangs ontdekte video vertelt Shaffy hoe hij 's nachts met zijn pleegzusje Aya naar buiten sloop om elkaar aan de slootkant spannende verhalen te vertellen. Daar komt het kunstwerk van de Leidse kunstenares Janine Melai, dat met de woorden 'Hoog Sammy, kijk omhoog Sammy' herinnert aan de mooie Leidse jaren van Ramses Shaffy. Het kunstwerk is het initiatief van enkele enthousiaste Leidenaren. Zij starten begin april met de crowdfunding.

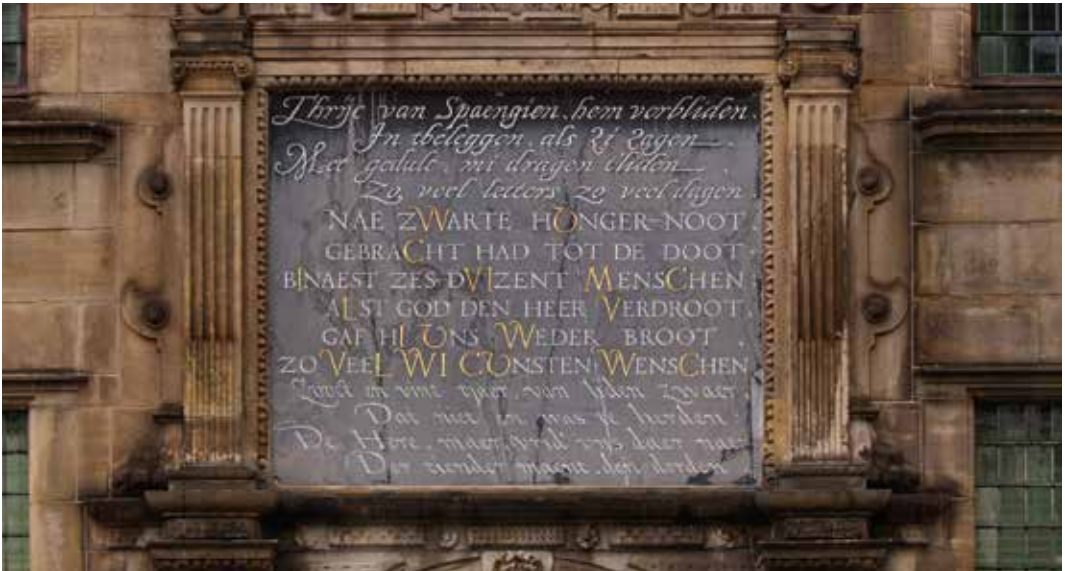
Peter van der Geer

Bron: Sylvester Hoogmoed, *We zien wel! Het wonderlijke leven van Ramses Shaffy* (2012).

Hebt u nog herinneringen aan Didi Snellen alias Ramses Shaffy in zijn Leidse jaren? Mail deze alstublieft naar pmvandergeer@gmail.com. Zie ook de Facebookpagina Ramses Shaffy's Leidse jaren van Peter van der Geer en www.leidenzezijde.nl/terweepark.

De tijdverzen van Jan van Hout

In de tweede helft van de jaren zeventig van de 16de eeuw is stadsecretaris Jan van Hout erg actief op literair gebied. Hij maakt bijvoorbeeld de gedichten die op de voorgevel van het stadhuis en bij de Sint Jeroensbrug zijn aangebracht. Dit zijn zogeheten tijdverzen of chronogrammen, gedichten waarin sommige letters ook Romeinse cijfers representeren en gezamenlijk bijvoorbeeld een jaartal vormen. Ook blijken er twee kleine tijdverzen van Van Hout in de bij de grote stadhuisbrand in 1929 afgebrande toren van het stadhuis te hebben gestaan.

Het tijdvers op de voorgevel van het stadhuis (foto: werkgroep Geveltekens).

Het tijdvers op de voorgevel van het stadhuis

Het gedicht op de voorgevel van het stadhuis dateert uit 1577. Het bestaat uit drie delen, met elk een eigen rijmschema en metrum.

Thrijc van Spaengien, hem verbliden
 In tbeleggen, als zi zagen,
 Met gedult, mi dragen t'liden,
 Zo veel letters zo veel dagen.

NAE ZVWARTE HUNGER-NOOT,
 GEBRACHT HAD TOT DE DOOT,
 BINAEST ZES-DVIZENT MENSCHEN,
 ALST GOD DEN HEER VERDROOT,
 GAF HI UNS VVEDER BROOT,
 ZO VEEL VVI CUNSTEN VVENSCHEN.
 Zuuct en vint tjaer, van liden zwaer,
 Dat niet en was te herden,
 De Here, maer, vrid'uns daer naer,
 Der tiender maent, den derden.

(Het rijk van Spanje verheugde zich bij het belegeren, toen ze mij lijdzaam het lijden zag doorstaan, zo veel dagen als er letters zijn. Nadat een vreselijke hongersnood bijna 6000 mensen had gedood, wat God de Heer verdriet deed, gaf hij ons opnieuw brood zoveel als wij ons konden wensen. Zoek en vind het jaar, dat zwaar was door het lijden en moeilijk te doorstaan. De vermaarde Heer bevrijdde ons daarna, op de derde dag van de tiende maand.)

In het middelste deel van het gedicht zitten twee verwijzingen naar het beleg en ontzet van Leiden verborgen. De eerste verwijzing zit in de vergulde letters in het middelste deel van het gedicht, die wanneer we hun waarde als Romeins cijfer nemen, opgeteld het getal 1574 vormen, het jaar van het ontzet. Hierbij heeft de U dezelfde waarde als de V, namelijk 5 en doet de D, die het Romeinse cijfer 500 kan vertegenwoordigen, niet mee.

De tweede verwijzing zit in het aantal letters van dit deel van het gedicht. De zes regels hebben respectievelijk 20 + 20 + 25 + 22 + 19 + 25 letters. Dat zijn er bij elkaar 131, het totaal aantal dagen van het tweede beleg van de stad, dat van eind mei tot 3 oktober 1574 duurde.

Het tijdvers op de Sint Jeroensbrug over de Vliet

Op de Sint Jeroensbrug is ook een gedenksteen over het ontzet aangebracht. Hier voeren de Watergeuzen op 3 oktober 1574 over de Vliet de stad binnen en het was tevens de plaats waar de haring en het wittebrood aan de hongerige bevolking werd uitgedeeld. Dit gedicht dateert eveneens uit 1577. De huidige steen is echter niet origineel; deze verving in 1940 de oorspronkelijke steen die helemaal gebarsten was en tegenwoordig in de Lakenhal bewaard wordt.

De Sint Jeroensbrug met de tekst van het gedicht (foto: werkgroep Geveltekens).

De tekst op de steen bij de brug luidt:

MEN. VVAS. IN. GROOT. VERDRIET.
 VVANT. ETEN. VVASSER. NIET.
 EN. T'VOLC. VAN. HUNGER. SCHREIDEN.
 TEN. LAETST. GOD. NEDER. SIET.
 EN. ZUNT. DEVR. DEZE. VLIET.
 BROOT. SPIZ. EN. DRANCK. IN. LEIDEN.

(Men had veel verdriet, want er was geen eten en het volk huilde van honger. Op het laatst kijkt God naar beneden en stuurt

De replica met het tijdvers (foto: werkgroep Geveltekens).

over deze Vliet brood, eten en drinken naar
Leiden.)

Bij het vervangen van de steen zijn echter
twee regels bij het gedicht, die niet meer goed
leesbaar waren, weggelaten. Het gaat om een
regel boven het gedicht en eentje eronder:

Zuuct en vint hier tuer daer
van tijt dagh maent en jaer.

(Zoek en vind hier het uur daarvan, (en de)
duur, dag, maand en jaar.)

Dirk Geirnaert heeft uitgevonden dat er maar
liefst vier tijdraadsels in dit gedicht te vinden zijn
(*Leidse Jaarboekje* 2012, p. 66-72):

1. Alle letters die je als romeins cijfer kunt
lezen, leveren bij elkaar het getal 1574 op,
het jaar van het ontzet. Ook hier heeft de
U dezelfde waarde als de V, namelijk 5 en
doet de D, die het Romeinse cijfer 500 kan
vertegenwoordigen, niet mee.
2. De onderstreepte letters vormen met elkaar
de woorden drie oktober, de datum van het
ontzet.
3. De acht onderstreepte stukjes staan voor
acht uur, het tijdstip van het ontzet.
4. Het gedicht telt 131 letters, het aantal dagen
van het tweede beleg van de stad.

Tijdverzen in de toren van het stadhuis

Minder bekend is dat er in de toren van het
stadhuis, die bij de grote brand in 1929 verloren
ging, ook twee tijdverzen te vinden waren. Deze
toren was in 1576 herbouwd, nadat hij in 1573
door brand was ingestort en bij die gelegenheid
werden de twee gedichten aangebracht (Karel
Bostoen, *Nieuw Letterkundig Magazijn* 28
(2010), p. 14-21).

VVLCAVVS CRACHT
TER NEER MI BRACHT
HET EERSTE VRIE IAER,,SCHAER.

(De kracht van het vuur deed mij naar
beneden komen in het eerste vrije jaar.)

ICK SII HERVVRACT
DEV R CLEINE MACHT
IN CVRTE IAREN DAER,,NAER

(Ik ben door een kleine groep mensen in
korte tijd daarna hersteld.)

De Romeinse cijfers in het eerste gedichtje
vormen samen het jaartal 1573, het jaar waarin
de oude toren afbrandde, terwijl de Romeinse
cijfers in het tweede gedichtje samen het jaartal
1576 vormen, het jaar waarin de toren weer werd
opgebouwd.

Conclusie

Het lijkt er een beetje op dat Van Hout steeds
meer puzzeltjes in deze tijdverzen probeerde te
stoppen. De oudste verzen in de stadhuisstoren
bevatten alleen nog maar de puzzel met de
Romeinse cijfers die een jaartal vormen. Het
vers op de gevel van het stadhuis bevat naast
een soortgelijke puzzel ook nog het aantal
letters van het middendeel dat gelijk is aan
het aantal dagen van het tweede beleg, terwijl
het derde gedicht, op de Sint Jeroensbrug,
maar liefst vier verschillende puzzels bevat, die
bij elkaar zowel de duur van het beleg als de
datum, het jaar en het tijdstip van het ontzet
bevatten.

Tanneke Schoonheim

Dirk van Ecklezing 'Stad en Universiteit'

ZONDAG 28 APRIL, 14.00 UUR, DE PLAATS WORDT NADER BEKEND GEMAAKT

Op zondag 28 april vindt de jaarlijkse Dirk van Ecklezing plaats. Dit keer sluit deze aan bij de 444ste verjaardag van de Leidse universiteit. Natuurlijk geeft de Commissie Dirk van Eck daar haar eigen invulling aan. Het thema is de relatie tussen de universiteit en de Leidse samenleving. Die wordt dit keer niet ingevuld met één lange lezing, maar met vier korte inleidingen.

Over de relatie tussen de universiteit en de Leidse samenleving gedurende deze 444 jaar valt veel te zeggen. Op zondag 28 april zoomen we in op de afgelopen eeuw. De inleidingen zijn de volgende:

1. Hoe een Leidse sterrenkundige, Anton Pannekoek, in Leiden geen hoogleraar kon worden omdat hij socialist was. Inleiding door Chaokang Tai, promovendus aan de Universiteit van Amsterdam, Geschiedenis van de Fysica.
2. De ervaringen van een Leidse volksjongen bij de Leidse universiteit, door Kees Walle, bekend als actievoerder, sociaal werker en natuurlijk historicus te Leiden.
3. Hoe een milieuactiegroep verbonden was met de oprichting van een universitair instituut, door Helias Udo de Haes, emeritus-hoogleraar Milieukunde aan de Universiteit Leiden, medeoprichter en eerste directeur van het Centrum voor Milieukunde van de universiteit.
4. Hoe zit het eigenlijk met die hete centen die Leidse studenten naar de burgers

gooiden, door Peter Burger, medewerker Media Studies bij de Letterenfaculteit, gespecialiseerd in journalistiek, broodje-aapverhalen en andere folklore.

De Dirk van Ecklezing begint om 14:00 uur, zaal open vanaf 13:30 uur. De lezingen duren ieder ongeveer een kwartier. Na afloop is er gelegenheid voor vragen en discussie, en waarschijnlijk ook mogelijkheid om in meer ongedwongen sfeer verder te praten. De exacte plaats wordt nader bekend gemaakt.

Het Academiegebouw van de universiteit aan het Rapenburg (foto: Henk Spek).

Boeken over Leidse historie blijven populair

Ondanks de digitale opmars bestaat nog altijd veel interesse voor het aloude grafische drukwerk. Drie presentaties met een grote publieke belangstelling leveren aan het einde van 2018 daarvoor het overtuigende bewijs.

GAZETTE DE LEYDE: BESTE KRANT VAN EUROPA GEEN SAAI MOMENT IN LEVEN VAN JOURNALIST JOHAN LUZAC (1746-1807)

Spui 25, de ontvangstruimte van de Amsterdam University Press in de hoofdstad, was op 28 november 2018 tot de laatste plaats bezet. Daar presenteerde Peter van Dijk, oud-hoofdredacteur van *Algemeen Dagblad* en oud-correspondent in Parijs van *NRC Handelsblad*, zijn boek 'De beste krant van Europa'. Het gaat om de 'Gazette de Leyde', die gedurende de 18de eeuw in Leiden werd gemaakt en door machthebbers, beslissers en intellectuelen in heel Europa werd gelezen. Hoofdredacteur van deze Franstalige krant was Leidenaar Johan Luzac (1746-1807). Een van zijn meer dan twintig aanwezige nazaten, achterachterkleinzoon Eric Luzac, nam het eerste exemplaar in ontvangst.

Eric Luzac neemt het boek over zijn betovergrootvader in ontvangst (foto: Bram van Leeuwen).

Op 12 januari 1807 wandelde Johan Luzac van zijn riante huis aan de Garenmarkt voor een bezoekje naar zijn collega, natuurkundige Jean Amont Bennett, die om het hoekje aan het Steenschuur woonde. Zover kwam het nooit. Vlak voor dat huis lag een schip afgemeerd met 37.000 Hollandse ponden aan kruit, dat als hij passeert – door een kookvuurtje aan boord – met een oorverdovende knal ontplofte. En een gigantische ravage aanrichtte. Een groot deel van de binnenstad werd verwoest: meer dan 200 panden stortten in en er vielen 151 doden. De grootste ramp in de Leidse geschiedenis. De dood van Luzac werd een week later officieel bevestigd. Aan de hand van wat persoonlijke bezittingen, zoals een gouden bril in lederen foedraal, die op de bodem van de gracht werden teruggevonden.

Het was de tragische dood van de in 1746 geboren afstammeling van Hugenenoten, die de Franse Dordogne ontvluchtten vanwege de genadeloze vervolging voor hun protestantse geloof. In de tussenliggende jaren had Luzac

De beste krant van Europa

Johan Luzac (1746-1807) en de *Gazette de Leyde*

PETER VAN DIJK

naam gemaakt als journalist van internationaal aanzien. Na een studie rechten en oude talen aan de Leidse Universiteit was hij korte tijd advocaat in Den Haag. Als 28-jarige vrijgezel ging hij daarna werken op de redactie van de *Gazette de Leyde*, waarvan zijn oom Etienne (1707-1787) directeur was.

In 1772 formuleerde Luzac – voor het eerst in de Nederlandse persgeschiedenis – uitgangspunten voor de moderne journalistiek. Daarin wees hij vooral op het belang om het effect van publicaties goed af te wegen en waarheid en belangeloosheid voorop te stellen. En dat nieuws een context moest hebben en geduid

diende te worden. Meerdere bronnen maakten volgens hem berichten geloofwaardiger en bescherming daarvan een levensbelang voor de krant. En vooral moest men als journalist geen geschenken aanvaarden. In de 18de eeuw ontwikkelde de in 1738 gekochte krant zich – mede dankzij Johans broer Etienne (1754-1827) die ook bij de *Gazette* werkte – al snel tot leidend medium waarbij kwaliteit en betrouwbaarheid de basis van het succes vormden. De Franstalige *Gazette de Leyde* werd in Leiden gemaakt en vond daarna via postkoetsen en diligences tweemaal per week zijn weg naar trouwe lezers in heel Europa. Gezien het kostbare abonnement waren dat vooral kapitaalkrachtigen, zoals vorstenhuizen, adel, officieren, advocaten, geleerden, fabrikanten, gezagsdragers en renteniers. De broers beschikten over goed ingevoerde correspondenten en betrouwbare bronnen. In Parijs was dat bijvoorbeeld Pascal Boyer. De lezerskring groeide snel. Tussen 1785 en 1789 schommelde oplage tussen de 7.000 en 9.000 exemplaren. Een deel daarvan belandde ook in koffiehuisen, leesclubs en sociëteiten. Volgens globale becijferingen bereikte de krant in die tijd zo'n 50.000 tot 100.000 lezers. In Frankrijk was die groei met name te danken aan de unieke berichtgeving over de Amerikaanse vrijheidstrijd. Als eerste krant op het Europese vasteland publiceerde de *Gazette* de Amerikaanse onafhankelijkheidsverklaring van 4 juli 1776. Weliswaar pas op 30 september maar toch: een onvervalste primeur. Johan omzeilde de Engelse en Franse censuur over de strijd geregeld met zeer actuele berichten. Dat hij bevriend was met vooraanstaande Amerikanen als Benjamin Franklin, Thomas Jefferson en vooral John Adams zal daar niet vreemd aan zijn geweest. Was hij toen nog altijd de onpartijdige journalist die hij met verve had gepropageerd? Peter van Dijk schrijft in het boek dat politieke kwesties aan het

eind van de 18de eeuw zo fundamenteel waren dat keuzes niet vermeden konden worden. De voorkeuren van Johan werden zichtbaar in de krant. Toch bleef zijn streven met evenwichtige verslaggeving de actualiteit te presenteren. De revolutie in Parijs van 1789 leidde het begin van het einde van de *Gazette* in. De Franse regering schafte de censuur af en vele dagelijks verschijnende kranten begonnen aan hun opmars. Zoals de *Gazette Universelle*, die nota bene door Luzacs eigen correspondent Boyer en zijn vroegere medewerker op de Leidse redactie, Antoine-Marie Cerisier, werd opgezet. De laatste werd destijds aangetrokken door Johan, die naast het redigeren van de krant ook nog een zeer drukke baan had als hoogleraar Grieks en Vaderlandse Geschiedenis. Johan werd gezien als een aristocraat en gematigd patriot. Dat maakte hem tot mikpunt van enerzijds de orangisten met bijvoorbeeld de nieuwe hoogleraar Adriaan Kluit en anderzijds de fanatieke patriotten. In dat kamp bevonden zich zijn twee zwagers Johan Valckenaer en Wybo Fijnje, die trouwde met Johans zus Emilie. Johan stoorde zich nogal aan Wybo's fanatisme. En hun verhouding werd ronduit slecht toen bleek dat na het overlijden van oom Etienne op 9 januari 1787 Fijnje inspraak en medezeggenschap over de *Gazette de Leyde* wilde hebben. De patriotten wilden de krant inzetten voor hun politieke ideeën. Het leidde ook tot een verwijdering van Johan en zijn broer Etienne, die voortaan alleen nog per post communiceerden. Wybo Fijnje werd in het eerste revolutiejaar 1795 lid en al snel voorzitter van het Comité van Waakzaamheid, belast met nationale zuivering. Hij richtte eerst zijn pijlen op de *Gazette* en bewerkte vervolgens het Curatorium van de universiteit om aristocraat Luzac als hoogleraar Geschiedenis te ontslaan. Dat gebeurde stante pede en Luzac nam vervolgens zelf

Auteur Peter van Dijk (foto: Bram van Leeuwen).

Zes jaar werkte Peter van Dijk aan het boek. Twee jaar lang reisde hij bijna dagelijks naar Leiden om in de universiteitsbibliotheek de brieven en documenten van Johan Luzac van de *Gazette de Leyde* – een stuk of vier, vijf dozen vol – door te nemen.

ontslag als hoogleraar Grieks. Toch rechtte de advocaat Luzac zijn rug en protesteerde tegen zijn ontslag bij het Provinciaal Bestuur van Holland. Wat volgde was een juridische loopgravenoorlog in een land dat veel weg had van een bananenrepubliek. Fijnje werd na de eerste nationale staatsgreep met zijn driemanschap verjaagd en de Franse bezettende legermacht nam die rol in 1801 over. Op 15 juni 1802 werd Luzac herbenoemd, ditmaal tot hoogleraar Literatuurwetenschap en Vaderlandse Geschiedenis. De 'onvermoeibare' trok zich

steeds meer terug uit het actieve leven, mede veroorzaakt door ziekte en leed in zijn gezin. Op 4 mei 1798 verscheen na 119 jaar de allerlaatste editie van de *Gazette*. Ruim een jaar later vroeg Johan zijn broer Etienne om het bedrijf te verkopen aan uitgever Abraham Blussé die de nieuw krant als *Nouvelles Politiques* in de markt zette. De broers zagen elkaar daarna niet meer. In 1807 werd de krant onder dwang aan koning Lodewijk Napoleon verkocht, nadat een speciaal pensioen voor de drukker en zetters was bedongen. Johan Luzac wordt op twee plaatsen in Leiden geëerd. Op de gevel van Rapenburg 112 prijkt een bord – geschonken door de

Netherlands Society of Philadelphia – met de tekst ‘Champion of truth and righteousness and of the cause of the United States, in the Leyden Gazette 1772-1785’. En in de Pieterskerk staat bij de ingang van de Kloksteeg een hoge smalle piramidepunt: Luzacs portret is in wit marmer opgehangen. Op de zijanten staat onder meer gebeiteld: ‘Hij was de schrik der verdruckers, de troost der verdrukten’.

‘De beste krant van Europa. Johan Luzac (1746-1807) en de Gazette de Leyde’ – Peter van Dijk – Uitgeverij Amsterdam University Press – ISBN 978.94.6372.680.1 – 238 pagina’s – Prijs € 22,50.

LEIDEN EN DE VERHEVEN PORTE CONTACTEN MET HET OSMAANSE RIJK DOOR DE EEUWEN HEEN

Op 10 december bleef geen stoel onbezet bij kennisbedrijf Blaauwberg aan de Vestwal 2-4 in Leiden. De Stichting Güney O&E presenteerde daar het door Cor Smit geschreven boek ‘Leiden en de Verheven Porte’. Het beschrijft de eeuwenlange relatie van de stad met het Osmaanse Rijk, voorloper van de Turkse republiek. Gastheer directeur Aart van Bochove interviewde wethouder Yvonne van Delft, Roos Ouwehand van het honorair Consulaat-Generaal van Turkije, Arnoud Vrolijk, conservator midden oosten en islamitisch cultureel gebied van de Universiteit Leiden en auteur Cor Smit. Emine Güney lichtte de totstandkoming van het project toe en Nico van Jaarsveld bood de eerste exemplaren aan. Turkse muziek, hapjes en drankjes omlijstten de bijeenkomst.

Eind 1964 arriveerden in Leiden de eerste Turkse gastarbeiders. Ze vormden de basis van een gemeenschap die inmiddels is uitgegroeid tot zo’n 2.500 stadgenoten. Daarvan is meer dan de helft in Leiden geboren. Het aantal Leidse inwoners met de Turkse nationaliteit is gedaald naar ruim 500, slechts 20 procent van alle mensen met een Turkse achtergrond. Wat veel Leidenaren niet weten, is dat de banden van de stad met Turkije al meer dan vier eeuwen bestaan. Stadshistoricus Cor Smit ondernam een gedegen speurtocht naar

Uitreiking van de eerste exemplaren van Leiden en de Verheven Porte (foto: Bram van Leeuwen).

Leiden en de Verheven Porte

Contacten met het Osmaanse Rijk door de eeuwen heen

Cor Smit

de contacten en startte bij het omvangrijke Osmaanse rijk, de voorloper van de huidige Turkse republiek.

Bij het Ontzet van Leiden in 1574 droegen de Watergeuzen op hun hoed of mantel een penning in de vorm van een halve maan en het opschrift 'liver turcx dan paus' (liever Turks dan paaps) als blijk van hun antikatholicisme en hun sympathie voor de Turkse godsdienstige tolerantie, hoewel die wel ingebed was in strenge regels. Die halve maan prijkt nog steeds op de gevel van het stadhuis.

Al in 1612 kreeg de Republiek der zeven Verenigde Provinciën van de Turkse sultan een zogeheten 'Capitulatie' waardoor Nederlanders allerlei

voorrechten kregen. Die waren met name te danken aan de goede contacten tussen de Turkse admiraal Halil Pasha en de Leidse jurist Cornelis Haga die tot 1639 ambassadeur in Istanboel bij het Osmaanse hof was. Dat werd in die tijd aangeduid als de 'Verheven Porte'. Zo kon de handel zich zeer voorspoedig ontwikkelen in weerwil van de zeerovers die de schepen in de Levant voortdurend belaagden. Dat was hard nodig, want na Leidens Ontzet in 1574 ging het in snel tempo bergafwaarts met de wolnijverheid. Een opleving met een hoogtepunt in de jaren 1660-1670 kwam er dankzij de komst van uit de Zuidelijke Nederlanden gevluchte textielondernemers en hun arbeiders die hun vernieuwde techniek en producten meebrachten. Belangrijk was het grein waarin geitenwol (angora, genoemd naar de plaats Ankara) of geitenhaar werd verwerkt. Dat werd eerst gesponnen in Frankrijk en kwam later rechtstreeks uit Turkije. Grote greinreders trokken zelf naar bijvoorbeeld Izmir, dat een centrale rol vervulde, en deden daar rechtstreekse aan- en verkopen. Er woonden zelfs Leidenaren. Een grafzerk met daarop de Leidse sleutels vormt het bewijs. De opkomst van Engeland dat in 1838 een gunstig handelsverdrag met Turkije sloot en ook de macht in Egypte overnam, betekende uiteindelijk de nekslag voor Leiden. In 1857 werd de greindrogerij verkocht en afgebroken en in 1863 werd de Greinhal aan de Hooglandse Kerkgracht opgeheven. Dat jaar probeerde fabrikant Leembruggen nog de bakens te verzetten door zich toe te leggen op breiwol. De laatste lakenfabrikant was Krantz met de productie van grovere stoffen. De Eerste Wereldoorlog (1914-1918) maakte een definitief einde aan wat vele jaren een lucratieve handel was.

Van een heel andere orde is de connectie die werd gelegd door de tulp (afgeleid van het woord tulband), de anjer, de ranonkel en de hyacint. Standaardbloemen op Turkse tegels in

de 16de eeuw. De bolletjes van deze bloemen kwamen allemaal naar de Hortus botanicus toen Carolus Clusius daar in 1593 directeur werd. Een plantenverzameling die hij van 1573 tot 1588 opbouwde, toen hij in Wenen werkte aan het Habsburgse hof. Het archief van Naturalis bevat veel historisch materiaal over de Turkse flora en fauna. Overigens voert Nederland nog steeds Turkse planten in, die het verder exporteert naar tal van landen.

Over collecties gesproken. De Leidse Universiteitsbibliotheek bezit een prachtige verzameling oude manuscripten uit het Osmaanse rijk. Daarbij dienen de namen Jacob Golius (1596-1667) en zijn leerling Levinus Warner (1617-1688) te worden genoemd. Tijdens hun verblijf in de islamitische wereld verzamelden zij samen meer dan 1.100 handschriften en honderden boeken in het Arabisch, Turks, Perzisch, Hebreeuws. De collectie, grotendeels geschonken aan de Leidse Universiteit is eeuwenlang gebruikt door geleerden die onderzoek deden naar

deze talen en de islam. Het is mogelijk de grootste Turkse cultuurschat buiten Turkije en deze wordt beschouwd als een topcollectie van internationale betekenis. Golius keerde in 1629 terug naar Leiden en werd er hoogleraar Arabisch en Wiskunde. Warner kwam in 1645 in Istanboel aan, werd gezant en later resident, officieel vertegenwoordiger van de Republiek bij de Verheven Porte. Hij had het er zo naar zijn zin dat hij nimmer terugkeerde. Tot slot is er nog een zeer bijzondere Egyptische collectie, die wordt beheerd door het Rijksmuseum van Oudheden. Omdat de Osmanen ontdekten dat er wel heel veel cultuurschatten naar het westen verdwenen, werd in 1869 de eerste erfgoedwet afgekondigd. Deze werd in 1874 en 1888 aangescherpt, om het wegsommokken van deze goederen tegen te gaan.

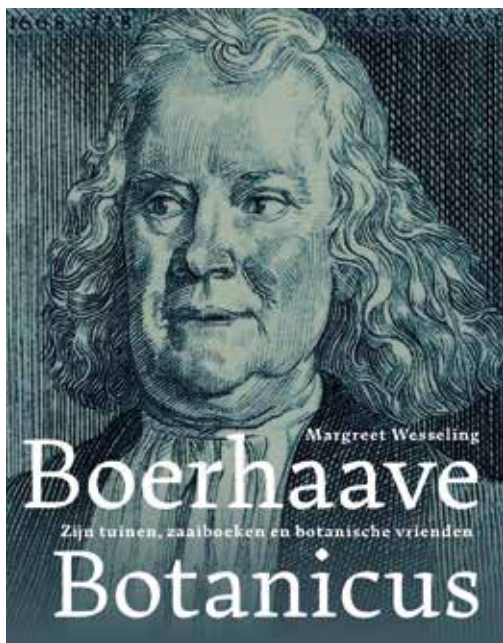
Leiden en de Verheven Porte. Contacten met het Osmaanse rijk door de eeuwen heen – Cor Smit – Uitgeverij Ginkgo – ISBN 978.90.71256.66.0 – 64 pagina's – Prijs € 12,50.

HERMAN BOERHAAVE EN ZIJN BOTANISCHE PASSIE

Nog voor de jaarwisseling was er op 20 december in de Einsteinzaal van rijksmuseum Boerhaave nog een zeer druk bezochte bijeenkomst. Bioloog Margreet Wesseling presenteerde er haar boek over de naamgever van het museum ter gelegenheid van zijn 350ste geboortedag op 31 december. Het werk belicht een vrij onbekende kant van de beroemde Leidse arts Herman Boerhaave (1668-1738), namelijk zijn leven als fervent plantkundige. Wesseling ontdekte een schat aan informatie in Boerhaaves zaai boeken, die zij combineerde met gegevens uit de honderden brieven die deze zeer gedreven botanische verzamelaar schreef. De eerste exemplaren werden uitgereikt aan Pieter Baas, oud-directeur van de Hortus en bij afwezigheid van Arno Haarhuis, directeur van Boerhaave, aan adjunct-directeur Hans Hooymakers.

Herman Boerhaave (1668-1738) heeft in Leiden een standbeeld, er is een laan naar hem vernoemd en zijn naam siert de gevel van het Rijksmuseum voor wetenschap en geneeskunde. Hij is actief als arts, anatoom, scheikundige en onderzoeker. Als

hoogleraar bekleedt hij drie van de vijf leerstoelen van de medische faculteit en is rector magnificus van de Universiteit van Leiden. Wonderlijk genoeg is één facet van zijn leven tot dusver sterk onderbelicht gebleven. Zijn niet te onderschatten

rol die Boerhaave jarenlang vervult als botanicus. In die lacune voorziet bioloog Margreet Wesseling uit Oegstgeest met een rijk geïllustreerd boek waarin zijn kwaliteiten breed worden uitgemeten. Boerhaave wordt op oudejaarsdag 1668 geboren in de pastorie van Voorhout, waar zijn vader Jacobus dominee is. Via de moestuin en de boomgaard komt hij voor eerst in contact met wat later zijn passie wordt: bomen en planten. Als Boerhaave 14 jaar oud is, overlijdt zijn vader. In datzelfde jaar (1683) begint hij aan zijn studie theologie en filosofie die hij 1690 met een promotie afrondt. Drie jaar later voltooit hij in Harderwijk zijn studie medicijnen. In 1703 wijst Boerhaave het aanbod van een professoraat in Groningen af als hem in Leiden een benoeming tot gewoon hoogleraar in de geneeskunde en plantkunde in het vooruitzicht wordt gesteld. Dat duurt overigens tot februari 1709 als zijn voorganger Petrus Hotton

overlijdt. Zijn oratie schrijft hij binnen een maand met daarin soms simpele oplossingen voor ingewikkelde ziektebeelden. Terloops meldt Boerhaave iets over geneeskrachtige planten. Niet geheel toevallig, want hij is ook prefect van de Hortus botanicus. Die baan biedt hem de kans te verhuizen naar een ruime directeurswoning in de Nonnensteeg met een eigen tuin en zijingang naar de hortus. Zijn colleges beginnen daar al om zeven uur 's ochtends en wanneer het regent kunnen studenten schuilen in de wandelgalerij. Als eerste en belangrijkste taak ziet hij het opstellen van de Index. Binnen een jaar zet hij meer dan 3.700 aanwezige plantensoorten op papier en verzoekt een tweede verwarmde kas te mogen bouwen.

Kort daarop trouwt hij met de 25-jarige Maria Drolenvaux, enig kind van een rijke koopman. Zij krijgen vier kinderen waarvan alleen de oudste dochter Johanna Maria in leven blijft. De anderen overlijden al op zeer jeugdige leeftijd. Boerhaaves bescheidenheid wordt geroemd. Eenvoudig gekleed, geen pruik zoals de meeste geleerden uit zijn tijd en in de hortus lopend op klompen. Zo kiest hij voor de indeling van het plantenrijk voor de simpelste methode van Tournefort. En adviseert hij patiënten huisdieren te aaien om de bloeddruk te verlagen. Dat geldt ook voor zijn raad om niet te veel en te vet te eten en te kiezen voor frisse lucht en lichaamsbeweging. In dat opzicht is hij zijn tijd ver vooruit. Direct na verschijning van zijn eerste Index vindt Boerhaave – mede vanwege fouten in die editie – het hoog tijd dat gewerkt wordt aan de nieuwe catalogus, de *Index Alter*. Behalve mooie gravures van planten laat hij ook een duidelijke plattegrond maken door cartograaf Nicolaas Cruquius. Het aantal soorten is inmiddels uitgebreid tot 5.846. Bijvoorbeeld van de

Gezicht op de Hortus botanicus met rechts het ambu-
lacrum, links de oranjerie en op de achtergrond het
voorplein van de academie met enkele bomen (bron: Les
delices de Leide, 1712).

koekoeksbloem alleen al 81. De twee uitgegeven delen beslaan in totaal 590 pagina's. In 1719 worden ze al gedrukt, maar het titelblad vermeldt het jaar 1720. In 1712 start Boerhaave ook met het bijhouden van zaaiboeken. Tot 1727 schrijft hij met ganzenveer drie boeken vol. Daarna raken ze in de vergetelheid en worden pas in 1933 herontdekt door prefect Lourens Baas Becking en hortulanus Hesso Veendorp voor een boek ter gelegenheid van het 350-jarig bestaan van de tuin in 1938. De unieke zaaiboeken verkeren in zeer slechte staat, worden opnieuw ingebonden en behoren sindsdien tot de collectie van de Leidse universiteitsbibliotheek. Tot 1717 noteert hij in die boeken ook de vele honderden bedelbrieven, die hij verzendt om in het bezit te komen van zaden. Zijn verzamelwoede kent een keerzijde. Vrienden stuurt hij per kerende post ook vaak zaden toe. Een van zijn eerste contacten is Isaac Rand, apotheker in Londen en vanaf 1724 prefect van de tuin in

Chelsea. Ook krijgt hij geregeld zaden van Simon van Beaumont, secretaris van de Staten van Holland en West-Friesland met een beroemde tuin met exotische planten uit Afrika en Zuid-Amerika. Of van Sébastien Vaillant van de Jardin Royal in Parijs. Zijn grootste vrienden zijn en blijven de jurist William Sherard (1659-1728) die zowel in Smyrna als in Londen verblijft en Jean Baptiste Bassand (1680-1742), hofarts in Wenen. Sherard werkt hard aan zijn boek *Pinax herbarius*, dat bij zijn overlijden nog niet is voltooid. In 1723 bezoekt hij een week Boerhaave waarbij zowel de *Index* als de *Pinax* uitvoerig worden besproken. Twee jaar later komt hij weer langs. Nu om te werken aan een boek van hun beider vriend Sebastian Vaillant (1669-1722) die dagelijks in de Jardin Royal in Parijs te vinden is en er in 1708 een vaste aanstelling krijgt. Hij baart opzien met zijn constatering dat planten, net als dieren seksuele handelingen verrichten. Linnaeus neem zijn terminologie in 1729 vrijwel letterlijk over. Het duo wisselt voortdurend collecties uit en als Vaillant in 1721 ernstig ziek wordt vraagt hij

Gezicht op de achterzijde van buitenplaats Oud Poel-
geest in 1732; op de voorgrond de Haarlemmertrekvaart
(tekening: Abraham Rademaker).

Boerhaave zijn *Botanicon Parisiense* te willen uitgeven. Een jaar later overlijdt hij maar in 1725 is het boek nog lang niet klaar ondanks de hulp van Sherard. Hij is nog op zoek naar een goede levensbeschrijving. Pas in 1727 ziet de Franse plantengids het levenslicht, kort voor de dood van Sherard.

Boerhaave is geen globetrotter. Integendeel, hij verlaat de regio zelden. In 1720 maakt hij een wandeling over de heidevelden van Breda en vindt er een bijzondere margrietsoort. Op de terugweg bij de veerpont van Moerdijk ontdekt

hij ook zaad van het jacobskruiskruid. Tuinen in het buitenland zoals die van Parijs en Chelsea heeft hij nooit met eigen ogen gezien.

In 1724 koopt hij de buitenplaats Oud Poelgeest in Oegstgeest. Zo'n 27 maal groter dan de toenmalige hortus. Boerhaave is gek op bomen en wil vooral eiken hebben. Vooral Bassand geeft geregeld gehoor aan zijn dringende oproepen. Zijn achterkleindochter trouwt met baron van Rhemen van Rhemenshuizen, die tussen 1814 en 1820 heel veel bomen laat kappen en het

Aangestipt

Verboon

'Een Leids bedrijf met passie'. Dat is de titel van een 48 pagina's tellend boekje dat oud-journalist Jan van der Nat van het *Leidsch Dagblad* schreef over het kruideniers- en zuivelbedrijf van de familie Verboon dat eind vorig jaar 100 jaar bestond. Een eeuwfeest dat werd gevierd met de (oud-)klanten en de uitgave van dit boekje met tal van historische feiten en foto's. 'Uitvalsbasis' vormde al die jaren de winkel in de Da Costastraat, die in 1918 nog Maria Gondastraat heette en voor de Leidse annexatie tot Zoeterwoude behoorde. In 1948 wordt de zaak voor de eerste keer verbouwd. In 1957 gebeurt dat opnieuw en in 1966 opent het supermarktje met zelfbediening de deuren.

Tal van families in de Mors en Zuidwest zijn al vier generaties klant van Verboon. Dick Verboon, zijn vrouw Adri van der Plas en hun kinderen Wim en de tweeling Jack en Dick zorgen er tot op de dag van vandaag voor

dat ze de veranderende omstandigheden – zowel in concurrentie als in klantenkring – op de voet blijven volgen. Ook letterlijk door het inzetten van winkelwagens vanaf 1987. Zo worden vijf seniorenflats wekelijks van boodschappen voorzien. Inmiddels is ook catering 'corebusiness' voor de Verboons. Wat begon met enkele belegde broodjes, groeide uit tot een complete lunchservice met twee bestelauto's die bezorgen bij bedrijven, instellingen en overheid. Ook op sportgebied (zaalvoetbal, bowling) is de familie Verboon al jaren actief als sponsor.

landgoed aanpast aan de Engelse landschapstijl. Alleen een tulpenboom blijft als door een wonder gespaard.

In 1729 geeft Boerhaave zijn leerstoelen in de chemie en de botanie op. Zijn oud-student Adriaan van Royen wordt lector plantkunde en een jaar later ook prefect van de hortus. Hij neemt de uitbreiding van de overvolle academietuin ter hand. Om ruimte te scheppen worden bijna honderd kleine huisjes opgekocht en afgebroken. Pas in juni 1736 worden de

eerste stenen van de nieuwe muren gelegd. De oppervlakte van de hortus wordt vergroot van 2.230 naar 7.165 vierkante meter. De plantbedden worden aangepast – mede op initiatief van Carolus Linnaeus – en er komen een nieuwe warme kas en een orangerie.

Boerhaave botanicus. Zijn tuinen, zaaiboeken en botanische vrienden – Margreet Wesseling – Uitgeverij Primavera Pers – ISBN 97.8905.997.274.2 – 254 pagina's – € 29,50.

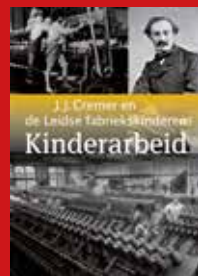
Aangestipt

Kinderarbeid

In 2008 verscheen de eerste druk van de uitgave 'Fabriekskinderen'. Het boek beschrijft hoe inspecteur van het stoomwezen, ir. A. de Vries Robbé, vergeefs probeert de steun van de regering te verwerven voor zijn nota over de kinderarbeid. Ten einde raad nodigt hij de voordrachtskunstenaar Jacob Jan Cremer (1827-1880) uit om in de Leidse stoomspinnerij te zien hoe de kinderen van een werkloze timmerman er worden opgejaagd en uitgebuit. Deze schrijft daarover een novelle, die op 7 maart 1863 voor een groot publiek in het Haagse Diligentia vol hartstocht en gedrevenheid wordt voorgedragen. Het krijgt zoveel publiciteit en maakt zo'n grote indruk dat ruim dertig Leidse fabrikanten een gezamenlijk adres ondertekenen waarin wetten voor werktijden en onderwijs voor kinderen worden bepleit. Toch duurde het nog tot 1874 voor het kindweretje van Samuel van Houten tot stand kwam.

In het boek is de volledige tekst van Cremers novelle opgenomen alsmede een hertaling door Korrie Korevaart. Mede dankzij bijdragen

van onder meer de Stichting Industrieel Erfgoed Leiden (STIEL) en medewerking van de commissie Dirk van Eck van de Historische Vereniging Oud Leiden (HVOL) verscheen er recent bij uitgeverij Primavera Pers een herdruk. Voor de eerste uitgave schreef Cor Smit destijds een uitgebreide inleiding met tal van facetten van kinderarbeid. Voor de heruitgave actualiseerde hij die tekst en breidde hij deze uit met nieuwe inzichten op basis van historisch onderzoek. Bovendien geeft hij aan het slot een actueel overzicht over de stand van zaken, zowel nationaal als internationaal, die duidelijk maakt dat het probleem van de kinderarbeid nog steeds niet is opgelost. Het boek omvat 88 pagina's, bevat vele (Leidse) historische foto's en kost € 12,50.

Bedrijfsleden

Rabobank

mborijn//land

Veldman Rietbroek architecten

Alrijne Zorggroep

APEK administraties

Rijksmuseum Boerhaave

Breedveld Holding

Buik en Van der Horst, gerechtsdeurwaarders

Grandcafé De Burcht

Van Cleef Holding

Stichting Confessioneel Onderwijs Leiden

Griffioen Precious Presents vof

HBK, Belastingadviseurs & Accountants

Stichting Hofjes van de Diaconie

Hoppezak Kledingverhuur

La Gro Geelkerken advocaten

De Leeuw Makelaardij bv

LEK® makelaars en taxateurs

Macropa BV

Glas- en Schilderwerken Van Muiden bv

Stichting Pieterskerk Leiden

Primavera Pers

Primavera Pers

Rabobank Leiden-Katwijk

Hoogheemraadschap van Rijnland

MBO Rijnland

De Ruyter de Wildt en De Vroom, advocaten

Schulpen Schuim BV

Teekens Karstens, advocaten en notarissen

Universiteit Leiden

Van der Valk Hotel Leiden

Veldman Rietbroek Architecten

Museum Volkenkunde

Tandartsenpraktijk Zoeterwoudsesingel

Zorgverzekeraar Zorg en Zekerheid

Holdingmaatschappij
R.H. Breedveld B.V.

de BUCHT

Stichting Confessioneel Onderwijs Leiden

PRIMAVERA PERS

Lezing Vakonderwijs

Het vakonderwijs in Leiden door drs. Anneke Boot

VRIJDAG 7 JUNI, 20.00 UUR, LEIDS VOLKSHUIS,
APOTHEKERSDIJK 33A

Op vrijdag 7 juni 2019, 20.00 uur organiseert de Historische Vereniging Oud Leiden samen met het Leids zeemanskoor Rumor di Mare een lezing over het vakonderwijs in Leiden, waarvan ook de Leidse Kweekschool voor Zeevaart een voorbeeld is.

Het jubilerende Rumor di Mare, het zeemanskoor bestaat 25 jaar, lardeert de lezing met werkliederen. De lezing wordt gegeven door Anneke Boot, die een proefschrift schrijft over de geschiedenis van het vakonderwijs in Leiden.

Colofon

Postadres:

Secretaris HVOL

Postbus 917, 2300 AX Leiden

tel 06-20211908

E-mail: info@oudleiden.nl

ING bankrekeningnummers

(alle t.n.v. Vereniging Oud
Leiden) voor:

- contributies/schenkingen:

NL74 INGB 0000 1752 28

- betaling excursies:

NL67 INGB 0005 9012 64

- overige betalingen:

NL03 INGB 0005 8871 87

Website: www.oudleiden.nl

Beeldbank: [https://oudleiden.nl/
commissies/beeldbank](https://oudleiden.nl/commissies/beeldbank)

KvK-nummer 40445843

ANBI-nummer 804311912

ISSN-nummer 2214-353X

Redactie Kwartaalblad:

Tanneke Schoonheim en

Bram van Leeuwen

E-mail redactie:

kwartaalblad@oudleiden.nl

Opmaak: Christine van der Ven,
Voorschoten

Productie: Nautilus, Leiden